

evangélikus

82. évfolyam, 3. szám
2017. január 22.

élet

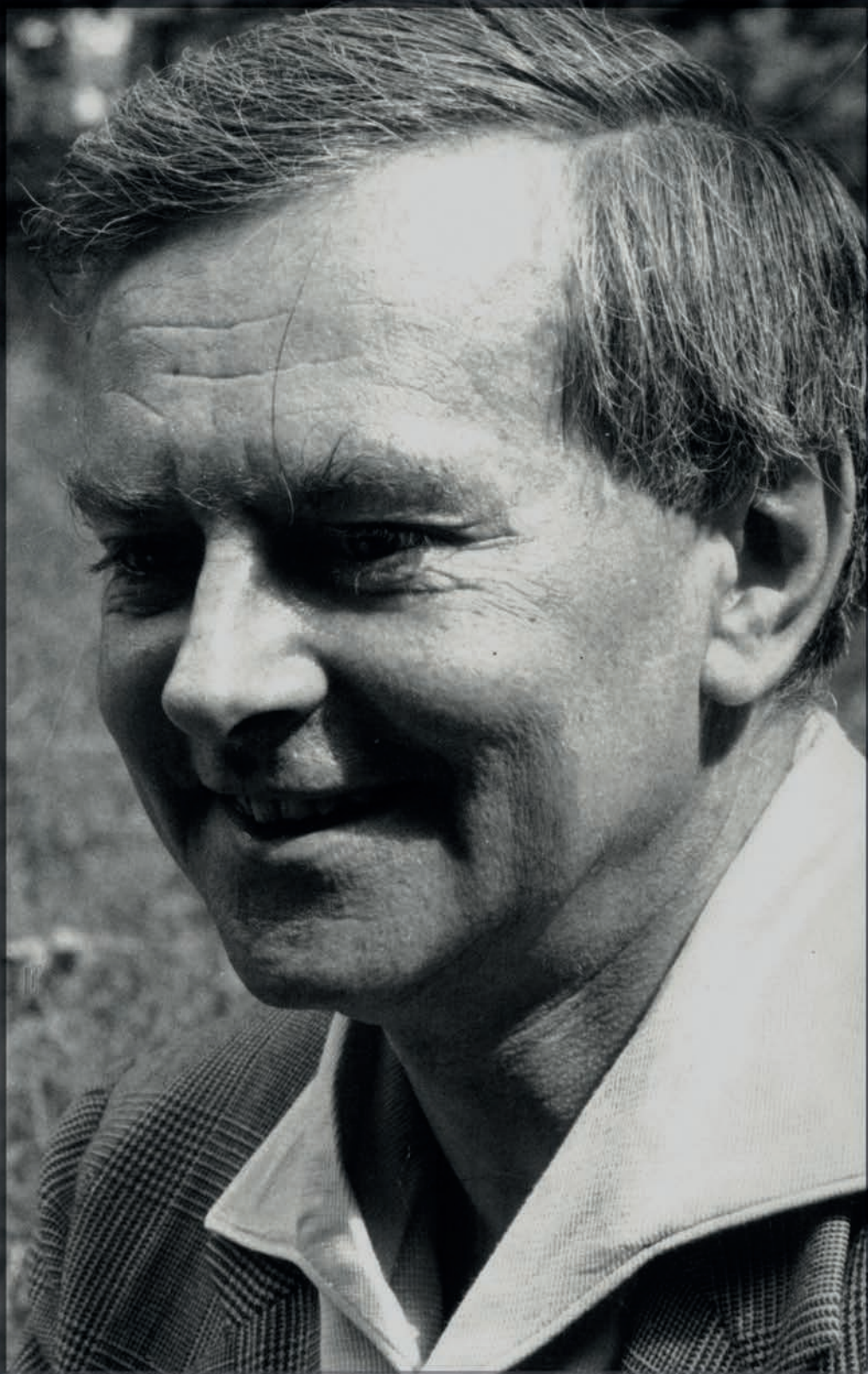
Kéthetente megjelenő magazin | evangelikus.hu

Huszár Gál üzenete a mának

Beszélgetés
Dinnyés
Józseffel
20. oldal

Szolga csak egy van, az Isten

Egy óra **Weöres Sándor** költészetének
bűvöletében **Fabiny Tamás** püspök és
Gryllus Dániel muzsikus előadásában

Evangélikus Országos Múzeum (1052 Budapest, Deák tér 4.)
2017. január 22., 19 óra. A belépés ingyenes.

GRYLLUS

Malusztól bónuszig

A Magyarországi Luther Szövetség 1991. október 12-én tartotta alakuló közgyűlését. Az évforduló nyújtott alkalmat a beszélgetésre Fabiny Tibor evangélikus világi teológussal, irodalomtörténész-professzorral, a szövetség elnökével.

Forródrót Isten és ember között

A nyugat-magyarországi evangélikusság gyökerei mélyre nyúlnak, és ez jelentős felelősséget ró azokra, akik az egyház életét alakítják – állítja Szemerei János. A Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület püspöke arról is beszél, hogy a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója arra is ösztönöz,

hogy nyitott, protestáns gondolkodással jobban megértsük a bennünket körülvevő, gyakran rettentő világot.

Nemzeti himnuszunk

Nemzeti sorshelyzetünkől, az ehhez való egyéni viszonytól és a hazáért érzett felelősség erősségétől függően énekeljük himnuszunkat léleklelenül vagy átélve szövegét és átérezve dallamát.

Ez utóbbi esetben azonban sokan fennakadnak utolsó mondatán: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndőt.” Nos, mi a „teológiája”, mondanivalója e verssornak? Arról lenne szó, hogy Isten már olyan vétkeinkért is büntet külső csapásokkal, amelyeket még el sem követtünk? Bár Isten büntethet minket külső csapásokkal is, de nem minden ilyen csapás Isten büntetése.

Nyilvántartás

Ugye a kedves olvasó is szeretné tudni, hogy mégis mikortól datálódik a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulójára emlékeztető jubileumi esztendő? Mert a Lutheránus Világszövetség lényegében már a 499. évfordulón „nyitott” a svédországi Lundban – Ferenc pápa részvételével – tartott október 31-i ökumenikus istentisztelettel, míg a Magyarországi Evangélikus Egyház például november 11-én, Márton napján nyitotta meg „hivatalosan” az emlékévet Budapesten, az Insula Lutherana Kulturális és Lelkiségi Központ átadásához kapcsolódó Deák téri templomi alkalommal. Az emlékév református megnyitóját nálunk január 31-én tartják Debrecenben, ám a Magyarországi Egyházak Országos Tanácsa által szervezett ökumenikus imahét múlt vasárnapi országos nyitó istentisztelete is ennek jegyében zajlott Budapesten, a Kálvin téri református templomban. Közben vízkereszt napján az emlékévnek szintén országos megnyitóját rendezte meg a kormányzati Reformáció Emlékbizottság... Mostani magazinunk több írásából is kiténik azonban, hogy az „évfordulós figyelem” ezúttal talán nem merül ki a nyitóünnepségekkel.

Jelen számunkban viszont igyekeztünk két további témára is fókuszálni. A Krisztus-hívők egységéért zajló imahét apropóján mindenekelőtt az ökumené kiemelt jelentőségű ügyére. De nem hagytuk figyelmen kívül azt sem, hogy újságunk január 22-i dátummal jelenik meg. Kölcsey Ferenc e napon tisztázta le 1823-ban Csekén a *Himnusz* kéziratát, és január 22. ennek emlékére a magyar kultúra napja 1989 óta. Megrendezésének ötlete néhai Fasang Árpád (evangélikus) zongoraművészhez köthető, népszerűsítésében pedig – többek között – annak a Dinnyés József (református) daltulajdonos-előadóművésznek vannak elévülhetetlen érdemei, akivel olvasóink most lapunkban is „találkozhatnak”.

Jogos büszkeséggel tölthet el mindannyiunkat, hogy kulturális értékek létrehozásával (és ápolásával) számos protestáns hittestvérünk írta-írja be nevét a nemzet „aranykönyvébe”. Hogy ebben a könyvben fennmarad-e a neve annak az evangélikus versmisszionáriusnak, akit 97. születésnapja és *Lelki harmtcseppek* című kötetének megjelenése alkalmából mutattunk be legutóbbi magazin-számunkban, nem tudhatjuk. Mint ahogy azt sem tudhattuk, hogy a január 8-i számban megjelent méltatást nekrológgént kell majd olvasnunk... Azt azonban tudjuk, hogy a január 1-jén elhalálozott Pecznik Pál az (örök) élet könyvébe vágyott kerülni. S ennél még a reformáció emlékévében sem lehet ökumenikusabb törekvés.

● T. PINTÉR KÁROLY

Beszélgetés Dinnyés Józseffel

A magát daltulajdonosnak nevező, Radnóti-díjas és Balassi-éremmel elismert zeneszerző-előadóművész legutóbb Huszár Gál 1560-ban kiadott énekeskönyvét dolgozta fel és jelentette meg CD-melléklettel. A 16. századról, a reformációról és a kötetéről beszélgettünk vele.

Láthatóan evangélikus

FOTÓ: MAGYARI MÁRTON

Lucza Rózsika – Páhi. A konfirmáció fontos volt nekem. Előtte a lelkész-nővel – akit nagyon szeretek – készültem fel. A konfirmáción beöltöztem fehér ruhába. A várakozás örömmel töltött el. Fontos nekem, hogy én is a gyülekezet tagja vagyok, ahová nem csak istentiszteletre járok. Édesanyám a pénztáros és a gondnok, ezért én is segítek, hogy szép virág legyen az oltáron, vagy tiszta és rendezett legyen a templom. Az istentisztelet kezdete előtt én szoktam a szószék világitását felkapcsolni. Hogy miért teszem? Mert nagyon jól érzem magam a templomban. Szeretek otthon, az istentiszteleteken és a bibliaórákon is énekelni. Imádkozni is sokat szoktam, a *Miatyánkot* kívülről mondom. A templomban az első padban ülök. Szeretem a harangszót. A harangot most korszerűsítették. Szeretek színezní, rajzolni. Igés lapokat is szoktam készíteni, ezeken egy-egy rajz és egy-egy ige szerepel. Ilyenből már majdnem mindenki kapott.

A mai evangélikus arcképcsarnok az interneten a lathatoan.reblog.hu és a [facebook.com/lathatoan.evangelikus](https://www.facebook.com/lathatoan.evangelikus) címen érhető el.

A REFORMÁCIÓ KEZDETÉNEK 500. ÉVFORDULÓJÁRA

Faültetés gyülekezeteinkben

Ki ne ismerné Luther híres mondását: „Ha tudnám, hogy holnap elpusztul a világ, még akkor is ültetnék egy almafát.” Fát a jövő számára ültet az ember, még akkor is, ha az sokszor bizonytalannak tűnik. Ültessünk gyümölcsfát a múltra emlékezve, a jövő számára. Jelképezze ez a fa, hogy a reformáció termékeny talajra talált Magyarországon, mélyen meggyökeresedett, és nap mint nap termi a hit gyümölcsseit.

A Reformáció Emlékbizottság és a Földművelésügyi Minisztérium közös szervezésében és megállapodása alapján a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulójához kapcsolódóan minden magyarországi protestáns gyülekezetnek szeretnénk lehetőséget adni egy-egy gyümölcsfa elültetéséhez. A facsemetéket (gyülekezetenként egy-egy fa) közvetlenül az emlékbizottságtól lehet igényelni a következő e-mail-címen: [dr. Birkás Antal, antal.birkas@emmi.gov.hu](mailto:dr.birkas.antal@emmi.gov.hu). Kérjük, hogy azok a gyülekezetek, amelyek élni szeretnének a lehetőséggel – és szeretnék az ajándékba kapott fát 2017 őszén elültetni –, legkésőbb 2017. február 15-ig jelezzék szándékukat a fajta megjelölésével.

DR. NAGY ISTVÁN *miniszterhelyettes*, DR. HAFENSCHER KÁROLY *miniszteri biztos*

Oratio œcumenica

Mindenható, örök Isten, mennyei Atyánk! Az egész világ a te alkotásod, könyörülő irgalmad tartja fenn továbbra is otthonunként földünket. Mindenhatóságodban és végtelen szeretettedben bízva könyörgünk hozzád.

Ne engedd, hogy felelőtlenségünkkel lakhatatlanná tegyük nekünk ajándékozott lakóhelyünket. Éleszd fel bennünk a vágyat arra a harmóniára, amely benned él, és teremtésedet átjárja.

Könyörgünk azokért, akik nem találhatnak otthonra – akár fizikailag, akár lelkiileg – ebben a világban; akik idegenné válnak saját hazájukban, saját családjuk körében; akik mindenkiktől kitaszítva, magányosan élnek közöttünk. Segítsd mindazok munkáját, akik enyhíthetnek a kitaszítottak szenvedésén.

Könyörgünk hazánkért és az itt élő emberekért, népekért. Add, hogy tisztelni tudjuk azok értékeit, akiknek mindennapjait más kulturális háttér határozza meg, mint a miénket. Segíts, hogy meg tudjuk szelídíteni a közöttünk lévő nézetkülönbségeket, vitákat.

Könyörgünk egyházadért, gyülekezetünkért, amelyet azért hívtál el, hogy tanúskodjék rólad ebben a világban. Áldásod kísérje mindazok szolgálatát, akik meghallották hívásodat, és életükkel, szavaikkal követésedre indultak. Könyörgünk, te tedd egy testté egyházad közösségét. Add, hogy valóságossá legyen közöttünk mindaz, amit igédben tudtunkra adtál az egyház közösségéről.

Könyörgünk országod teljességre jutásáért. Köszönjük irgalmas türelmedet, amellyel vársz arra, hogy minden ember eljusson igazságod megismerésére. Köszönjük neked, hogy abban a reménységben élhetünk: örökre bekötözöd e világ sebeit – azokat a sebeket, amelyeket mi ütünk rajta, azokat a sebeket, amelyeket a világ üt rajtunk, és azokat a sebeket is, amelyekkel egymás életét keserítjük meg.

Köszönjük neked, hogy megromlott világunkat újra a békesség, a harmónia felé kormányozd Jézus Krisztus, a mi Urunk által. Ámen.

Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap – Mt 8,1–13

Jézus hatalma

Máté evangéliumában a Hegyi beszéd után olvashatjuk a leprás meggyógyításának és a kapernaumi százados szolgája meggyógyításának történetét. A Jézust hallgató sokaság valamilyen erőt és hatalmat érzett Jézus szavai és személye mögött. A mai olvasó talán könnyen átsiklik a fejezetek kapcsolódása és a történetek egymásutánisága felett, mintha csak véletlenül egybefűzött töredékek sorakoznának az evangéliumban, a Jézusról szóló bizonyosságtételben. Pedig nagyon izgalmas összefűzni a történeteket – akár ennek a két gyógyításnak a történetét is – és figyelni a bibliai szövegek környezetére.

Kisejlik a szövegből az, ahogyan a *Hegyi beszédben* fellelhető tanítást fogadták a Jézust hallgató emberek. A tanításból sugárzó erő és hatalom megragadta őket, valami pluszt, valami mást éreztek benne, olyat, ami nem volt összehasonlítható azal, ahogyan addigi tanítóik tanították őket.

Kétélű hatalom. A Jézus hatalmára való ráérezés azonban veszélyes terep, mert nehezen tudjuk a hatalmat és az erőt a megfelelő módon kezelni. Túl sokszor tapasztaljuk a hatalommal való visszaélést, a hatalom birtoklása általi jó lehetőségek kihasználását, az emiatti egyenlőtlen helyzetek sokaságát. Bizalmat szavazunk valakinek, utána pedig csalódottan tapasztaljuk, hogy akiben bízunk, nem szolgált rá a bizalmunkra. Valakit felemelünk, hogy azután hagyjuk elbukni, miközben mi újabb bálványok után fordulunk. *Máté evangéliumában* a 7. és a 8. fejezet között egy ilyen fordulóponthoz érkezünk. Jézus hatalmának megismeréséről van szó. Jézus, akinek erőt tulajdonítanak, és akit hatalommal bíró tanítónak tartanak, vajon mit fog kezdeni ezzel a hatalommal? Uralkodni fog, a siker csúcsáról tekint majd le követőire, fűrdik a sikerben és a neki megszavazott bizalomban?

Esélyt adó hatalom. A 8. fejezet azonban csupa gyógyítási történetet tartalmaz. Jézus hatalma és ereje azok felé fordul, akik betegségük, elesettséjük, lelki és fizikai állapotuk miatt számkivetettek, esélytelenek és reményvesztettek. Jézus hatalma nem a siker, nem a felsőbbrendűség, nem a patikamérlegben kimért erő hatalma. Jézus hatalma az őszinte emberi helyzetek felé való odaforulás hatalma. Leginkább az olyanok felé való odaforulás hatalma, akiknek a legkevesebb esélyük van arra, hogy valaki változtasson az élethelyzetükön, és újra esélyt adjon nekik.

Vesztesek. A leprás esetében Jézus egy olyan embert gyógyít meg, aki Isten választott népének számkivetett tagja. Az ő meggyógyításával Jézus visszaállítja őt abba a közösségbe, ahová tartozik, ahonnan a kirekesztettséget nem csupán a betegség okozta szörnyű sebek, de a lelki sebek általi nyomorúságában is hordoznia kellett. Emberi élethelyzeteinkben a komoly betegségek nemcsak múlt állapotot jelentenek, hanem valós és mély megpróbáltatást. A túlélésért vívott harcban az ember mennyire fél attól, hogy elveszíti azt a biztos közeget, amelyikben eddig élt! El-

veszíti erejét, hatalmát, pozícióját, biztos bástyáknak hitt életköriülményeit. Egy leprásnak abban a korban még a várost is el kellett hagynia, és távolra kellett kerülnie mindentől. Az ő meggyógyításával Jézus visszahozza őt oda, ahonnan számkivetett lett.

A körön kívüliek. A százados szolgájának meggyógyítása pedig magának az evangéliumnak a dimenzióját is szélesre tárja. Jézusnak hatalma van azokat is megszólítani, akik a feltételezett körön kívül vannak. A százados nem a zsidó nép fia volt, mindemellett tisztában volt azzal, hogy kihez fordul segítségért szolgája meggyógyításának ügyében. Hatalommal felruházott ember volt, mégis érezte, hogy a legnagyobb hatalom az, ha egy kiszolgáltatott életet Jézus kezébe helyez.

JÉZUS ÉS A KAPERNAUMI SZÁZADOS – PAOLO VERONESE OLAJFESTMÉNYE, 1571

Önfeláldozó hatalom. A leprás életének helyreállítása és a pogány százados Jézusban való bizalma a hatalom kérdésében megegyezik az evangélium céljával: a Jézusba vetett hit nem egy természetfeletti erőben való hitet, hanem egy távoli istenségben való bizalmat jelent, hanem nagyon személyes reménységet a názáreti Jézusban, akinek hatalma az Isten hatalmát jelenti. Ez a hatalom semmivel nem óhajt visszaélni, hanem az ember üdvösségéért még a saját életét is odaajándékozó hatalom. Ez a hatalom hitet, bizalmat és reménységet teremt, hogy Jézus által az ember megtapasztalhatta elesettsége, számkivetettsége, törekénységének felkarolását, Isten testet és lelket gyógyító hatalmát.

• PÁNGYÁNSZKY ÁGNES

Imádkozzunk! *Úr Jézus Krisztus! Köszönjük, hogy a te hatalmad a hozzánk lehajoló és bennünket megelőző szeretet hatalma. Kérünk, gyógyítsd életünk minden betegségét, kiszolgáltatottságát és reményvesztését. Ahogyan te feltételek nélkül adod magad nekünk, úgy teremts bennünk is hitet Szentlelkeddel, hogy hozzád ragaszkodjunk, és életünket a te kezébe tehessek le. Ámen.*

Malusztól bónuszig

Huszonöt éves a Magyarországi Luther Szövetség

A Magyarországi Luther Szövetség (Malusz) 1991. október 12-én tartotta alakuló közgyűlését. Az évforduló nyújtott alkalmat a beszélgetésre Fabiny Tibor evangélikus világi teológussal, irodalomtörténész-professzorral, a szövetség elnökével.

FOTÓ: KISS TAMÁS

– A Magyarországi Evangélikus Egyház méltón és folyamatosan ápolja Luther Márton reformatori örökségét. Mi indokolta mégis 1991-ben a szövetség megalakítását?

– A lutheri örökség szellemében való munkálkodás evangélikus egyházunk mindennapi gyakorlatában az alapvető értékek közé tartozik, így ebben nem is volt szándékunk párhuzamos fórumot teremteni. Az alapító közgyűlésre szóló meghívót aláíró huszonhat világi és egyházi személy azonban úgy gondolta, hogy szükség lesz egy olyan szervezetre, mely Luther Márton életművének jobb megismerését, népszerűsítését, mai aktualitásának a közvéleményben való tudatosítását teszi kizárólagos feladatává. Az alapításkori lelkesedést a rendszerváltás időszakában tapasztalható felbuzdulás is erősíthette, amely a civil társadalom újjáépí-

tését az egyesületi élet újrarendezésével is segíteni kívánta. Ez a mi esetünkben egyben a korábbi évtizedek hagyományához való kapcsolódást is jelentette, hiszen a szövetség az 1884-ben alapított Luther Társaság, valamint az 1920-tól működött Országos Luther Szövetség jogutódjaként jött létre. Az sem volt közömbös szempont, hogy a nemzetközi Luther-szövetség, a Martin-Luther-Bund is a nemzeti evangélikus egyházaktól függetlenül működik, így már az induláskor lehetett – az egyházi támogatáson kívüli – civil kapcsolatrendszerünk is.

– Milyen feladatokat tűzött ki maga elé az alapításkor a Malusz?

– Reformatori örökségünk mélyebb megismerésének és népszerűsítésének feladata mellett konkrét tennivalóként jelentkezett ismeretterjesztő és tudományos kiadványok közzététele és találkozók szervezése, valamint az evangélikusság szolgálatának támogatása a szórványokig.

– Hogyan sikerült a kezdeti célokat teljesíteni?

– Az első feladat az egyesületi élet napi gyakorlatának megszervezése, a tagság és a támogatók megszólítása volt. Ezt elnök elődeim, dr. Csepregi András és Reuss András professzor, valamint egykor titkárunk, ma alelnökünk, dr. Lackner Pál nagy intenzitással végezték. Fokozatosan megalakultak a budapesti és a soproni helyi csoportok s tőlünk függetlenül, alulról jövő kezdeményezésként a pápai és veszprémi Luther-olvasókörök. A korai időszak-

Kiemelt feladatnak tekintettük a nyelvi szempontból is korszerűen magyarított Luther-szövegek megjelentetését, így felvállaltuk a nagy népszerűségnek örvendő Magyar Luther Füzetek elindítását.

ban mi szerveztük az első ilyen olvasókört Csákváron 1992 októberében. Az egyesület története során mintegy kétszázhetven fő szerepelt a tagnyilvántartásban, s hasonló nagyságrendű lehet a helyi csoportokban elhangzott előadások száma is. Kiemelt feladatnak tekintettük a nyelvi szempontból

is korszerűen magyarított Luther-szövegek megjelentetését, így felvállaltuk a nagy népszerűségnek örvendő *Magyar Luther Füzetek* elindítását. Kilenc kiadványban magyar nyelven korábban még nem olvasható művek fordítását tettük hozzáférhetővé. A *Magyar Luther Könyvek* sorozatában már tizenkét kiadvány jelent meg, néhány lutheri alapmű mellett az életmű mai aktualitását taglaló munka magyar és külföldi szerzők tollából. Ezek a kiadványok nagyrészt elfogytak, illetve újranyomásuk indokolt. Ma már hagyomány a révfülöpi Luther-konferenciák sorozata. Évente január utolsó hétvégéjén kerül sor a rendezvényre ifjabb dr. Hafenschner Károly szervezésében.

– Visszatekintve az eltelt negyedszázadra, elégedett-e?

– Folyamatosan gondolkozunk tevékenységünk megújításán, így az elégedettség nem tekinthető alapvető üzemmódunknak. Bár az utóbbi időben a *Magyar Luther Füzetek*, illetve a *Könyvek* sorozatában új kiadvány nem jelent meg, *Luther Márton válogatott műveinek* a sorozata a Luther Kiadónál a negyedik kötetnél jár – az *Asztali beszélgetések* kötete igazi könyvpiaci bestsellernek számít. Talán a Malusz negyedszázados tevékenysége is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az egyházi és világi közvélemény érdeklődéssel fordult Luther életműve felé, s az évtized vége körül a főbb művei hozzáférhetőek lesznek magyarul, új fordításban. A Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottságának többen is aktív tagjai vagyunk a szövetség tagjai közül.

– Mit tervez a Malusz a reformáció kezdetének ötszázadik, jubileumi évében?

– A budapesti helyi csoport a reformációi emlékbizottsággal együttműködésben a reformáció ötszáz éves örökségét ismerető előadás-sorozatot tervez. Az előadások reprezentatív helyszínén, a budapesti Insula Lutheranán, az Evangélikus Országos Múzeum előadótermében lesznek – a nyári hónapok kivételével – minden hónap utolsó csütörtökén 18 órától. A januári nyitó előadást dr. Kamp Salamon, a Lutheránia énekkar karnagya, egyetemi tanár tartja a reformáció zenei örökségéről. Terveink szerint ezek az előadások nemcsak a budapesti hallgatóság, hanem a vidéki érdeklődők részére is hozzáférhetőek lesznek. A vidéki helyi csoportokat biztatjuk arra, hogy hívják meg az egyes előadásokat, s szervezzenek a lutheri életművet népszerűsítő rendezvényeket a gyülekezetekben annak érdekében, hogy a tárgyalt témák mindenki javára váljanak – vagyis a Maluszból bónusz legyen!

● ZSUGYEL JÁNOS

A reformáció 500 éves öröksége. A Magyarországi Luther Szövetség és a Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottságának jubileumi előadás-sorozata. Időpont: minden hónap utolsó csütörtökén 18 órától. Helyszín: Evangélikus Országos Múzeum, 1052 Budapest, Deák tér 4.

2017. január 26.	Dr. Kamp Salamon karnagy, egyetemi tanár, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos egyházzenei főigazgatója: <i>Luther, Bach és a zene</i>
2017. február 23.	Dr. Marosi Ernő művészettörténész, akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusa: <i>A lutheri reformáció mint művészeti probléma</i>
2017. március 30.	Dr. Mányoki János, az Evangélikus Országos Könyvtár igazgatója: <i>Luther és az iszlám</i>
2017. április 27.	Dr. Csepregi András teológus, iskolalelkész (Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium): <i>Luther és Isten kétféle kormányzása</i>
2017. május 25.	Dr. Fabiny Tibor evangélikus világi teológus, irodalomtörténész, egyetemi tanár (Károli Gáspár Református Egyetem): <i>Luther és Hamlet, a wittenbergi diák</i>
2017. június 29.	Dr. H. Hubert Gabriella irodalom- és könyvtörténész, igazgató (Evangélikus Országos Gyűjtemény), dr. Ecsedi Zsuzsanna tudományos munkatárs (Evangélikus Kántorképző Intézet): <i>Luther és az éneklő egyház</i>
2017. szeptember 28.	Dr. Ittész Gábor irodalom- és egyháztörténész (Reformáció Emlékbizottság): <i>Luther 1517-es disputációja és a 95 tétel</i>
2017. október 26.	Dr. Horváth Géza irodalomtörténész, egyetemi docens (Károli Gáspár Református Egyetem): <i>Luther bibliafordítása és a német irodalom</i>
2017. november 30.	Dr. Hafenschner Károly evangélikus lelkész, miniszteri biztos (Reformáció Emlékbizottság): <i>Luther és Kálvin az istentiszteletről</i>
2017. december 14. (kivételesen a hónap második csütörtökén)	Dr. Orosz Gábor Viktor teológus, egyetemi docens (Evangélikus Hittudományi Egyetem): <i>Luther és az asztali örömök</i>

szépművészet 500

Jubileumi hiányérzet

Szemerei János püspök
Nyugati (Dunántúli)
Egyházkerület

Kezdetét vette a régóta várt jubileumi esztendő. Január 1-jén átléptük a polgári naptár szerinti határt, és elérkezett a reformáció elindulásának ötszázadik évfordulója, a 2017-es év. Január 6-án, vízkereszt ünnepeinek estjén a budapesti Művészetek Palotájában (Müpa) az állami Reformáció Emlékbizottság szervezésében ünnepélyes keretek között hazánk parlamentjének elnöke, Kövér László hivatalosan is megnyitotta a reformáció emlékévét. Ezzel elindult a megemlékezések, tudományos, kulturális és hitéleti programok bőséges sorozata.

A Müpában tartott alkalmat a televízió és a rádió élő közvetítése kinyitotta a szélesebb nyilvánosság előtt is, így sokaknak volt lehetőségük megnézni, meghallgatni és véleményt formálni róla. A helyszínen többen is megfogalmazták, hogy magas színvonalú, értékes és felemelő alkalmon vehettünk részt, de egy kis hiányérzet maradt bennünk, mert jó lett volna fennállva elénekelni evangélikus himnuszunkat, az *Erős vár a mi Istenünk* kezdetű éneket...

A korrektség kedvéért el kell mondani, hogy Luthernek a 46. zsoltárra írt és számunkra evangélikus himnusszá nemesedett, a szívünkhez is közel álló éneke három gyönyörű feldolgozásban is megszólalt egyébként azon az estén. A hiányérzet mégis megjelent. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nekem nem hiányzott, mert hiányzott nekem is. A gyönyörű feldolgozások meghallgatása mellett, előtte vagy utána jó lett volna felállva énekelni is...

Mai írásomban a hiányérzetnek ezt a furcsa jelenségét szeretném körüljárni.

Emlékszem egy istentiszteletre, amelyen a házigazda szerepét láttam el. Kedves fiatal vendég végezte a szolgálatot. Az alkalom után többen szóvá tették, hogy szép alkalom volt, csak kár, hogy a végén elmaradt az áldás. Ott ültem az első sorban, így biztosan állíthatom, hogy az áldás nem maradt el. Az történt, hogy a szolgálatot végző nem a megszokott szavakkal vezette fel az áldást, a gyülekezet pedig a szokott hívó szó híján ülve maradt, és úgy hallgatta meg az áldás szavait. Az alkalom után többenben ez már úgy rögzült, mintha maga az áldás maradt volna el.

Érdekesen működünk mi, emberek! Bár azt senki nem hiszi vagy gondolja, hogy az áldás a mi felállásunktól lenne áldás, de zsi-geri szinten úgy összekapcsolódnak bennünk a megszokott liturgikus elemek formai és tartalmi összetevői, hogy egy formai hiba, a felállítás hiánya miatt kialakulhat bennünk az az érzés, hogy a lényegi rész, az áldás maradt el.

Biztos vagyok abban, hogy a jubileumi év nagyon sok kincset és értéket fog még elének tárnai, mint ahogy felütésként ízelítőt kaphattunk ebből a Müpában is. Ugyanakkor lelki szememmel látom, hogy a vártnál több hiányt is a felszínre fog hozni. Vélhetően ennek az az egyszerű oka, hogy a reformáció sokunknak sokféleképpen áll közel a szívéhez. Mindenki azt az élményt, azt az egyháztapasztalatot keresi, amely neki fontossá és értékessé vált, amelyben a saját személyes módján Isten közelségét élte meg.

Óriási dolog, hogy országunk vezetése értékékként tekint arra a folyamatra, amely fél évezrede lelki, szellemi és kulturális újulást hozott a Kárpát-medencébe is. Szép és dicséretes az a kiemelt figyelem, az a támogató segítség, amellyel a magyar állam az ötszáz éves jubileum méltó megünneplése mögé odaállt. A Luther által elindított megújulási program természetesen mást jelent a társadalmi élet felelős vezetőinek, mást nekünk, evangélikusoknak, mást a reformáció későbbi örököseinek, például a reformátusoknak, illetve a többi protestáns közösségnek. Érthető, hogy hozzánk, evangélikusokhoz áll a legközelebb. Ezért hozott többieket zavarba a Müpában az a furcsa helyzet, hogy evangélikusként vendégek voltunk egy olyan ünnepen, ahol talán nem teljesen alaptalanul érezték többen is úgy, hogy nekünk kellett volna a házigazdáknak lennünk.

Vendégek voltunk egy olyan ünnepen, ahol talán nem teljesen alaptalanul érezték többen is úgy, hogy nekünk kellett volna a házigazdáknak lennünk.

Természetesen a jubileumi évben lesznek bőségesen saját alkalmaink, ahol az ének, a zene és az *Erős vár a mi Istenünk* mellett szól majd az ige is. Kérjük, hogy a Szentlélek is kiáradjon, és újítsa meg életünket és egyházunkat; s reméljük, hogy így is történik.

Én mindenesetre a hiányoknak is örülök. Mert ez sok minden mellett azt is jelzi, hogy érzékenyek vagyunk a reformációval kapcsolatos örökségünkre. Sokat jelent nekünk, ezért azt szeretnénk, ha ünnepi alkalmainkban benne lenne az, amivel ez az érték összefonódik. Ugyanakkor ez nagyon megnehezíti a mindenkori szervezők munkáját, mert nem lehet olyan programot rendezni, amely minden elvárást képes kielégíteni. Már a jubileumi év elején is jól látszik, hogy a reformációban kapott hatalmas kincsestárnak sok-sok kincse közül nem mindenki ugyanarra fókuszál. Vannak, akik a középkori bátor kiállást, a harcias újítást, az akkori egyházzal való szembefordulást keresik, és azt hiányolják, hogy az ökumené korában nem izzik eléggé a harci tűz... Sőt vannak, akik a mai kor ökumenikus nyitottságát eleve egyfajta deformációként értékelik. Mégis jó látni, hogy a reformáció örökségéből sokat és sokféleképpen lehet meríteni.

Én azt is remélem ettől a jubileumi évtől, hogy a lelkileg gazdagon terített asztalok mellett csillapodni fog bennünk a hiányérzet, és a helyét átveszi az Isten iránti hála, az öröm és a köszönet. Az az imádságom, hogy az asztaltól feltöltődve álljunk fel, és elinduljunk megtöltött zsebekkel, dobozokkal és szívekkel, hogy vigyünk belőle egy kis kóstolót azokhoz, akik még nem fedezték fel ezeket az áldott ajándékokat. ●

A reformáció emlékévének

Egy asztal körül címmel tartották meg a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója alkalmából meghirdetett emlékévé magyarországi eseményeinek központi megnyitóját január 6-án Budapesten, a Művészetek Palotájában. Az állami ünnepségen a Reformáció Emlékbizottság ügyvezető elnökeként mondott beszédet Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere, magát az emlékévet pedig Kövér László, az Országgyűlés elnöke nyitotta meg. Képriportunkkal a főként zenei élményekben gazdag est néhány pillanatát idézzük fel.

Kamp Salamon vezényli a Lutheránia énekkart

Balog Zoltán, Orbán Viktor, Káel Csaba és Hafenscher Károly

Györi Zsófia és Kulcsár Tamás kontakt tánca

Ha az Erős vár a mi Istenünket nem is, a Tebenned bízunk eleitől fogva... kezdetű „református himnuszt” közösen énekelte felállva a közönség

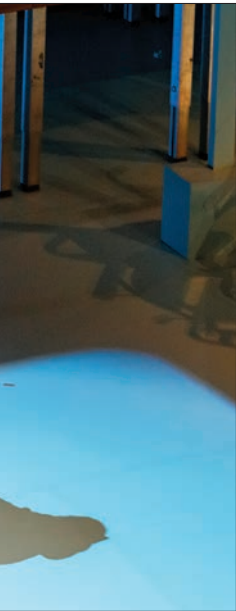
Fassang László orgonaművész

muzikális állami nyitánya :

és a Budapesti Vonósokat

Medveczky Ádám a Nemzeti Filharmonikusok élén

A Psalterium Hungaricum kórus és a Debreceni Református Kollégium Kántusa

Kövér László

Egy asztalnál a gálaest főbb közreműködői, Händel Messiás című oratóriumának rockváltozatát hallgatva

Programkavalkád a reformáció emlékévében

Csaknem négyszáz programot szervez, illetve támogat a kormányzati Reformáció Emlékbizottság 2017-ben, a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója alkalmából meghirdetett emlékévében – tájékoztatta a Magyar Távirati Irodát Hafenscher Károly evangélikus lelkész, az emlékbizottság miniszteri biztosa.

Az országos megnyitőünnepség január 6-án, vízkereszt napján volt a budapesti Művészetek Palotájában (Müpa) összművészeti előadás keretében, amelyet Káel Csaba, a Müpa vezérigazgatója rendezett.

A központi rendezvények sorában április 25-én szintén a Müpában mutatják be Georg Friedrich Händel *Messiás* című oratóriumának rockváltozatát. A *Messiás.ma* című szcenírozott előadást Várkonyi Mátyás rendezte, az előadók a Liszt Ferenc kamarazenekar és az Új Liszt Ferenc Kamarakórus mellett Horváth Charlie, Karácsony János (LGT), továbbá Malek Andrea, Csuha Lajos, Földes Tamás, Makrai Pál és Szevényei János.

Április 26-án nagykiállítás nyílik *Ige-idők* címmel a reformáció történetéről, folyamatairól, hatásáról, magyarországi és európai útjáról a Magyar Nemzeti Múzeumban. A 2017 végéig látható átfogó tárlat nemcsak a Kárpát-medencéből, hanem szerte Európából vonultat fel a reformációhoz köthető emlékeket és műtárgyakat. A kiállításához filmvetítések, múzeumpedagógiai programok is kapcsolódnak. Ilyen, a kiállítást kiegészítő programként indul újtárra egy csuklós busz, amelyen a tárlat anyagából válogatva molinókon, installációkon viszik el a kiállítást kis falvakba. A busz egy napot tölt majd egy-egy településen.

Ugyancsak április 26-án helyezik el az emlékévé alkalmából meghirdetett köztéri-installáció-pályázat győztes alkotását. Szabó Leventének és csapatának, a Hetedik Múterem Kft.-nek a Kálvin térre tervezett alkotása kilencvenöt térkő, amelyeken két-két gondolat olvasható: egy a reformáció valamelyik meghatározó alakjától, egy pedig egy magyar írótól. A szerzők között van Luther Márton, Kálvin János, Philipp

Melanchthon, Sylvester János és Esterházy Péter is. Az installáció célja, hogy bemutassa a reformációnak a magyar nyelvre gyakorolt felbecsülhetetlen hatását, és egyben be is építse ezeket a gondolatokat a város életébe – mondta Hafenscher Károly.

A tervek szerint május végére készül el a reformáció-emlékforrás a budai Vár Murad pasa bástyájában. A miniszteri biztos elmondta: az alapkoncepció az volt, hogy nem emelnek látványos, nagy emlékműveket, hanem csak jelet hagynak. A reformáció egyik üzenete, hogy vissza kell térni a forráshoz, amelyből ma is él-

Október 5-én az Országház felsőházi termében tartanak reformációi emlékülést, október 13-án pedig a két nagy protestáns egyház közös zsinati ülést rendez.

A reformáció emlékévének legnagyobb ünnepe október 31-én Budapesten, a Papp László Sportaréna-ban lesz. Az összművészeti programra a szervezők tizenháromezer embert várnak. Hafenscher Károly hozzátette: az egész emlékévében lesznek vándorprogramok is, mint például a *Zenei hitvallásunk* című koncertkörút, amely három tematikus szakaszból áll, és a reformáció zenei kincseit szeretné bemutatni szerte a Kárpát-medencében. A másik vándorprogram a falujáró reformációi színház: Kocsis István drámaíró *Árva Bethlen Kata* című darabját kisebb települések protestáns templomaiban mutatják be.

A központi rendezvények mellett az emlékbizottság több kulturális, tudományos programot támogat, a legnagyobb a Magyar Nemzeti Levéltár eddig hetvenötmillió forintos projektje. Ennek keretében minden 1526 és 1570 közötti levéltári anyagot feldolgoznak Magyarországon, és felkutatják a megyei levéltáraknak a reformációhoz köthető összes iratanyagát. Készült egy levéltár-pedagógiai program is, hogy elérhetővé és érdekessé tegyék a fiatalok számára a „porlepte papírokat” – ismertette a miniszteri biztos.

FOTÓ: BARTOS GYULA / EMMI

tető vizet nyerhetünk, ezt jelképezi majd a forrás, amelynek elkészítésére a Magyar Művészeti Akadémia írt ki pályázatot.

Augusztus 24-től 27-ig Wittenbergben rendeznek magyar napokat. A reformáció szülővárosában színes programmal, konferenciával, kiállítással és hangversennyel mutatkozik be a magyarországi reformáció.

Az emlékévre felkészítő két esztendőben, 2015-ben és 2016-ban hatszáz programot, projektet valósítottak meg évenként ötszázmillió forintból, a 2017-es emlékévé négyszáz programjára pedig egymilliárd forintot költenek szerte a Kárpát-medencében.

• MTI

A nyugat-magyarországi evangélikusság gyökerei mélyre nyúlnak, és ez jelentős felelősséget ró azokra, akik az egyház életét alakítják – állítja Szemerei János. A Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület püspöke arról is beszél, hogy a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója arra is ösztönöz, hogy nyitott, protestáns gondolkodással jobban megértsük a bennünket körülvevő, gyakran rettentő világot.

Forródrót Isten és ember között

Interjú Szemerei János püspökkel

– Mit adhat a világnak és benne a magyar evangélikusságnak a reformáció megindulásának ötszázadik évfordulója, az ezt középpontba állító emlékévé?

– Tartalmát tekintve szerintem nem sokban különbözik egymástól a reformáció kezdetétől számított négyszázkilencvenkilencedik, ötszázadik, illetve ötszázegyedik év. Ugyanakkor arra mindenképpen alkalmat ad egy ilyen kerek évforduló, hogy ráirányítsa a figyelmünket a számunkra már fél évezrede nagyon fontos értékekre. És persze arra is, ami a következő ötszáz évben fontos lesz. Az ünnep remek apropó arra, hogy tudatosítsuk magunkban mindazt, amit elődeink kultúrájukban, etikájukban, hitéletükben ránk hagytak. Ez pedig nagyon fontos, hiszen javarészt még ma is ebből élünk.

– Persze fontos, hogy megőrizzük emlékezetünkben mindazt, ami történt, de talán még fontosabb, hogy megtaláljuk azt, ami mindebből a ma emberének fogódzót adhat a mindennapokban. Mi az, ami máig élő folyamattá teszi ezt a fél évezredet?

– Egyfelől Isten és az ember viszonya. Ezzel kapcsolatban jelentős szemléletváltást hozott a reformáció. Elég csak arra gondolni, hogy Luther számára is az volt az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy hol találja meg az irgalmas Istent. A reformátor a saját életének stációit végigjárva döbbsen rá arra, hogy Isten sokkal nagyvonalúbb, sokkal inkább szeretettel teli, mint ahogyan azt korábban fiatalon, Ágoston-rendi szerzetesként képzelte. Valószínű, hogy a 21. század emberének ugyanígy végig kell járnia ezt a felfedezőutat. Sok ember talán

azért veszítette el a hitét, mert nem tud értelmes magyarázatot találni a világban őt körülvevő mérhetetlenül sok borzalomra. Joggal vetődik fel sokakban a kérdés: mindez hogyan hangolható össze azzal az állítással, hogy Isten jó és irgalmas? A ma emberének a reformáció fél évezrede alatt gyakorolt és sugárzott nyitottsággal kell élnie és gondolkodnia ahhoz, hogy megtalálja erre a súlyos kérdésre az értelmes választ. Gondolkodásunkban gyakran öszszecsúszik, összekuszálódik az ember bűne által okozott rengeteg fájdalom és az abból fakadó felelősség problémája. Miért enged meg mindezt Isten? Gyakran föltesszük ezt a kérdést, s észre sem vesszük, hogy egy idő után már mi vádoljuk Istent, holott az alapkonfliktus az ember bűnéből fakad, s éppen ebben a vert helyzetben siet Isten a segítségünkre. ►

Ehhez képest mi, bűneink következményeitől szenvedve, gyakran Istent tesszük felelőssé, ami teljes tévút. Ennek oka lehet az is, hogy évszázadokkal ezelőtt az emberek a jelenlegitől gyökeresen különböző civilizációs környezetben éltek le az életüket. Ma információkkal túltelített, a közösség helyett az egyén feltétlen primátusát hirdető társadalmakban élünk, s ezért ma a korábbinál jóval nehezebben találunk rá az Istennel bennünket összekötő forrádróra.

– Elsősorban az egyén vagy inkább a vallási közösség felelőssége az, hogy megtaláljuk ezt a forrádrót?

– Ebben a kapcsolatban mindig az egyén a legfontosabb szereplő, ugyanakkor az egyház mint működő – pláne ha jól működő – közösség meghatározó szerephez jut. Az egyénnek szüksége van spirituális távlatokra, az egyház pedig abban segíthet, hogy közösségként látható, értelmezhető képpé tudja kirakni a töredékes ismeretek mozaikdarabkáit. Vagyis a hívők csak közösségben képesek meglátni, megélni a hit lényegét. Ugyanakkor az is tény, hogy még így együtt sem tudunk minden titkot megfejteni. Az egyház felelőssége szerintem leginkább az, hogy a bennünket körülvevő, széttöredezett világban sűrű szövésű hálóként fogja össze a rábizottakat.

– A nyugati egyházkerületben hogyan készült, készül a közösség a reformáció ünnepi évére?

– Magyarországon a 16–17. században olyan történelmi helyzet alakult ki, amelynek következtében a nyugati evangélikuság története különbözik az ország többi részén élő közösségeinktől. A Dunántúl északi része soha nem volt hosszabb ideig török fennhatóság alatt, így az itteni gyülekezetek gyökerei nem szakadtak meg, legalábbis nem a török pusztítás miatt. Ezért nálunk található az ország legrégebbi evangélikus gyülekezetei, templomai, írott emlékei. Emellett itt kicsit más a kegyesség, az evangélikus egyházhoz való viszony is. Mivel egyházkerületünkben működnek a legrégebbi jogfolytonos evangélikus gyülekezetek, ez jelentős felelősséget ró ránk az ünnepi esztendőben is. Nem véletlen az, hogy a Németországból induló, számos országot végigjáró s a reformáció emlékezetét bemutató kiállítás kamionja február elején Magyarországon két evangélikus központban áll meg, s mindkettő a mi kerületünkben van. Sárváron február 2-án és 3-án, Sopronban 4-én és 5-én lesz látható az utazó kiállítás. De sok egyéb program mellett a felkészülés fontos állomása volt az is, amikor 2015 őszén gyalogos zárandoklattal és majd kétezer embert megmozgató közösségi alkalommal idéztük fel Nemescsón az artikuláris időszakot, amikor a Habsburgok ellenreformációs törekvései nyomán

csak két evangélikus templom működhetett egy vármegyében. Akkoriban a hívek hosszú utakat bejárva, jelentős erőfeszítéssel tudtak csak eljutni istentiszteletre. Az emlékvben fontos feladatunknak tekintjük, hogy kistelepüléseink közösségeinek figyelmét minél inkább ráirányítsuk evangélikus örökségük értékeire, megőrzésük fontosságára. Idén lesz bőven mit ünnepelni, de a fontos dolgok akkor is a hétköznapiakban dőlnek el.

– A zsinat egyik legfontosabb határozata, hogy az egyháznak minden erejével támogatnia kell az épülő, alakuló gyülekezeteket. Ehhez a munkához erőt és reményt adhat Orbán Viktor kormányfő ígérete, amely szerint az állam anyagiilag segíteni fogja az új, életképes evangélikus gyülekezetek templomépítési törekvéseit. Az új és reális jövőképpel bíró gyülekezetek tarthatják életben az egyház közösségét. Vannak ilyen induló és ígéretesen építkező gyülekezetek a nyugati kerületben? És ha igen, milyen támogatás kapnak?

– Egy fogyatkozó egyházban valóban fontos feladat ez, de szerintem az egyház lemorzsolódásának jelenségét nem lehet önmagában a gyülekezetek pusztulásával magyarázni. Az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott a világ működése, átalakult a termelés struktúrája és esz-közrendszere, a kis falvakban egyre szűkül a munkalehetőség, s ezzel párhuzamosan csökken ezeknek a településeknek a meg-

A győri Öregtemplom kívülről és belülről (jobbra)

tartóereje. A nyugat-magyarországi evangélikusság korábbi erős háttérét jelentő aprófalvakból lényegében eltűnnek az emberek. A folyamat fékezéséhez a jelenlegitől gyökeresen különböző gazdaságpolitikára, helyben keletkező munkahelyekre volna szükség. Ennek hiányában a boldogulást kereső embereket, különösen a fiatalokat felszívja a város. Az egyháznak pedig az a dolga, hogy figyelje ezeket a népmozgalmi folyamatokat, és ha kell, utánamenjen az embereknek. Az a feladatunk, hogy a városokba beköltöző evangélikusok otthonra találjanak új környezetükben. Egyébként ez nem is egészen új jelenség. Az elmúlt évtizedekben Belső-Somogyból, illetve Veszprém megyéből a Balaton felé indultak meg az emberek, ezért ott kellett templomépítési programot indítanunk. Így az elvándorló evangélikusok ma már ott is gyakorolhatják hitüket, ahol korábban ennek nem volt semmiféle tradíciója. De mondok egy frissebb példát is. Vásárosfaluban nemrégiben raktuk le a leendő evangélikus templom alapkövét. Az ottani hívek közel egy évszázadon át a helyi iskolában gyűltek össze istentiszteletre, s mostanra érett meg bennük a saját templom utáni vágy. Ez fontos és jó hír, ugyanakkor látom azt is, hogy abban az apró faluban kemény munka lesz az utánpótlás biztosítása. De az igény, a remény él bennük, és ez a legfontosabb.

– A városba költöző evangélikusok megszólításában, megtartásában jelentős szerepet játszhat a győri Insula

Lutherana, ahol nemrégiben adták át a felújított Öregtemplomot. Mi készül még?

– Első lépcsőben elkészült az evangélikus óvoda, de készen vannak már az új lelkészlakások és a Ráth Mátyás utcai szárny, ahol a levéltár kap majd helyet. Bővül az iskola, a korábbi lelkészlakások helyén kollégium létesül. Az egész komplexum szívének számító Öregtemplom mögött pedig, a régi óvoda helyén már épül a tornaterem. Az utolsó ütemben, reményeink szerint, bővíteni fogjuk a szeretetházat is. Egyházkerü-

Az egyénnek szüksége van spirituális távlatokra, az egyház pedig abban segíthet, hogy közösségként látható, értelmezhető képpé tudja kirakni a töredékes ismeretek mozaikdarabkáját.

letünk egyik legfontosabb oktatási, diakóniai és persze lelki központja jön most létre, olyan hely, ahol életük minden szakaszában, az óvodáskortól az időskorig otthonra találhatnak az evangélikusok.

– Közösséget, gyülekezetet építeni lelkészek nélkül nem lehet, hiszen ők

szövik a hétköznapi életet azt a hálót, amelyet korábban említett, s amely összefogja a híveket. Ebben a tanévben mindössze két lelkész szakos hallgató kezdte meg a tanulmányait hittudományi egyetemünkön, nemrégiben pedig egy kelet-magyarországi szórványtelepülésen adta fel a szakmai – és tegyük hozzá: egzisztenciális – küzdelmet az egyik lelkészünk, és beállt határvadásznak. Miért nem népszerű a lelkészi pálya, és mit tesz az egyház azért, hogy ez a helyzet megváltozzon?

– Hiba volna egy tanévet kiragadni és abból messzemenő következtetést levonni. Jövőre majd több teológushallgatónk lesz. Az elmúlt években egyébként túlképzés volt a teológián, jóval több hallgató végzett, mint amennyi ténylegesen lelkészi szolgálatba tudott volna állni. Az is nyilvánvaló, hogy a társadalomnak van több olyan területe, ahol szükség van, szükség lehet az evangélikus lelkészek munkájára, gondolkodjunk csak a börtönökben, az állami kórházakban végzett munkára, de az egyre szélesedő evangélikus oktatási és szociális intézményhálózat is adhat feladatot a már végzett, nem gyülekezeti szolgálatot ellátó lelkészeknek. De az egyértelmű, hogy ha egy szemeszterben csupán két lelkészhallgató tanul a teológián, akkor azt felelősségünk intő jelének kell tekintenünk. A lelkészi ellátottság tekintetében hagyományosan a mi egyházkerületünk van mindig a legnehezebb helyzetben, mivel nagyjából hasonló lélekszámok mellett nálunk van a legtöbb lelkészi állás. Azonban az önálló működésre képes egyházközsegeink lelkészi állásait jelenleg be tudjuk tölteni.

– Persze nem egészen ugyanaz, mondjuk, Győr elővárosában, esetleg Sopronban lelkészkedni, vagy éppen egy olyan, cigányok lakta borsodi településen, ahol a hívek maguk is a mindennapi nyomorral viaskodnak.

– Ez igaz, de Isten ígéjének kapaszkodójára – ha szabad így körülzárni – ott talán még nagyobb szükség van, ahol nehezebb az élet. Éppen ezért az egyháznak nemcsak működtetnie kell egy olyan kiemelt rendszeret, amely a szórványban élő, a lelkészt eltartani alig-alig tudó gyülekezeteket segíti, és az ott szolgáló kollégáinkat anyagilag is támogatja, hanem az itt folyó munkát is sokkal jobban meg kellene becsülni. Bízom abban, hogy az éppen most készülő, a lelkészi életpályamodellt szabályozó rendszerünkbe már beépül ez a fontos szempont.

• ILLISZ L. LÁSZLÓ

FOTÓK: KISS TAMÁS

Az ökumené helyzete Németországban

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának (MEÖT) szervezésében idén országszerte január 15–22. között tartanak imahetet a Krisztus-hívők egységéért. A lapzártnak után kezdődött imahét anyagát, amelyet a német testvérek állítottak össze, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és a MEÖT kiadásában megjelent imaheti füzet közli. Írásunk ennek az összeállításnak a részlete.

Németország mintegy 82 milliós lakosságából körülbelül 50 millió ember keresztény. Többségük vagy a római katolikus egyházhoz, vagy a Németországi Protestáns Egyház (EKD) valamelyik tartományi egyházához tartozik. Jelen vannak az országban – bár létszámuk kisebb – a szabadegyházak, az ortodox egyházak is; tulajdonképpen minden főbb keresztény felekezet.

Évszázadokkal ezelőtt Németország sok tartományból, illetve fejedelemségből állt, de ezek ugyanahhoz az egyházhoz tartoztak. A reformáció, amelynek legismertebb vezetője Luther Márton volt, szakadásokat eredményezett a nyugati kereszténységben, végül a katolikus és a protestáns erők közötti háborúhoz vezetett. Az augsburgi béke (1555) átmenetileg véget vetett ezeknek a konfliktusoknak azzal a feltétellel, hogy a fejedelemség vagy tartomány

lakossága az előjárója hitéhez ragaszkodik. A másként hívőket rákényszerítették, hogy térjenek át uruk vallására, vagy pedig költözzenek el más vidékre. Ez a szabály az evangélikusokra és a katolikusokra vonatkozott, de a kálvinistákra és anabaptistákra nem, akiket emiatt üldöztek. Az augsburgi béke hat évtizedig tartott, egészen a harmincéves háborúig (1618–1648).

A vesztfáliai béke helyreállította a békességet, mert megerősítette az augsburgi békét, ezúttal azonban a kálvinistákra is vonatkozott ez a szabály. Ennek eredményeként a németek terület szerinti, felekezeti elszigeteltségben éltek. Egy szuverén területen a vallási/felekezeti sokszínűség elképzelhetetlen volt, és a háború borzalmaitól táplálva burjánzott a felekezetek közötti bizalmatlanság és ellenségeskedés. A 19. századi Németországban új egy-

Németország legnagyobb gótikus katedrálisa, a kölni dóm. Építése 1248-ban kezdődött, és kisebb megszakításokkal több mint hatszáz évig tartott. A Szent Péternek és Szűz Mária-nak szentelt dóm a székhelye Köln katolikus érsekének

házak és felekezetek tűntek fel, többek között a baptisták, a metodisták, valamint az óhitűek: óevangélikusok, óreformátusok, ókatolikusok egyháza. Ezeknek a felbukása sokszor az egyházon belüli tiltakozó mozgalmak következménye volt. Emiatt ezek az egyházak viszonylag kis létszámúak voltak, és többségükben nem hajlottak az ökumenikus kapcsolatokra.

Megtanultak együtt munkálkodni

A második világháború után a keresztény egyházak helyzete Németországban jelentősen megváltozott. Körülbelül tizenkétmillió német gyökerű ember hagyta el Kelet-Európa országait; vagy elmenekült, vagy elüldözték, kitelepítették. Amikor Németországban letelepítették őket, egyáltalán nem törődtek azzal, hogy ki melyik keresztény felekezethez tartozik. Protestánsok érkeztek katolikus területekre, és fordítva. Ennek eredményeként a protestánsok és a katolikusok közelebb kerültek egymáshoz.

A háború utáni gazdasági és ipari növekedés következtében munkaerőhiány lépett fel, ezért a német kormány számos mediterrán országgal kötött megállapodást „vendégmunkásokról”. Ily módon Olaszországból, Spanyolországból, Marokkóból, Jugoszláviából, Portugáliából, Görögországból, Törökországból és Tunéziából érkeztek munkások, ami megnövelte az ország felekezeti és vallási sokszínűségét. Különösen is szembetűnő volt az ortodoxok növekvő jelenléte Németországban. Bár eredetileg úgy gondolták, hogy ezek az emberek néhány év után visszatérnek szülőföldjükre (innen ered a név: vendégmunkás), sokan ott maradtak, és jelentős nyomot hagytak a németek életében és kultúrájában.

Az 1980-as években német gyökerű betelepülők érkeztek a korábbi Szovjetunió területéről, akik közül sokan ortodoxok, baptisták és zsidók voltak.

Az utóbbi években a háború, a terror, a társadalmi zavargások a Közel-Keleten, Afrikában, Afganisztánban, Ukrajnában és más országokban nagy menekülthullámot indítottak el. Bár a hazájukat elhagyók nagy része a szomszédos országokba menekül, egyre növekvő számú migráns keres menedéket Németországban és más európai országokban.

A világ legmagasabb templomtornya az ulmi katedrálisé – 161,5 méter

A korábbi Kelet-Németországban az egyházak – különösen is a protestáns egyház – kulcsszerepet játszottak a berlini fal leomlásában és a kommunista kormány bukásához vezető folyamatban (1989). Azonban még ezek az események sem akadályozták meg a keresztény hit jelentős térvesztését Kelet-Németországban. A *The Guardian* brit újság odáig ment, hogy Kelet-Németországot „a föld legistentelenebb helyének” nevezte.

A kommunista kormány uralkodása azonban semmi esetre sem az egyetlen oka a vallásosság hiányának. Sőt a keresztények száma már azelőtt csökkenésnek indult, hogy a kommunisták hatalomra kerültek. Ezen a területen az ateizmus nem olyan agresszív természetű, mint az úgynevezett „új ateistáknál”. Ehelyett mélyen gyökerező közömbösség jellemzi bármilyen hittel kapcsolatban. Amikor megkérdezték az embereket, hogy hívőnek vagy hitetlennek tartják-e magukat, valaki így válaszolt: „Sem hívő, sem hitetlen nem vagyok, hanem normális.”

A mai Németország különböző kultúrájú és vallási háttérű vagy épp hitetlen emberek otthona. A lakosság körülbelül egyharmada a Németországi Protestáns Egyház (EKD) valamelyik tartományi egyházához tartozik, másik egyharmada római katolikus, és csupán a maradék egyharmad nem követője semmilyen vallásnak. 1,7% tartozik az ortodox egyházhoz, 1,8% valamelyik szabadegyházhoz. Ezek többnyire olyan egyházak, amelyek történelmileg és teológiailag erősen kötődnek a reformációhoz, de nem kapcsolódnak

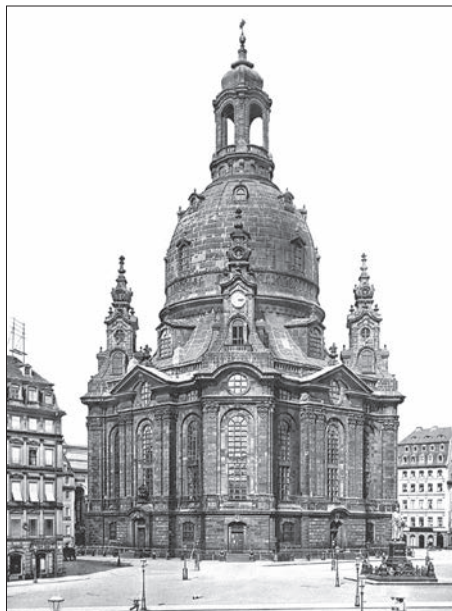
úgy az államhoz, mint a katolikus vagy az evangélikus egyház. A lakosság 4,9%-a muszlim, 0,1%-a zsidó.

A németországi egyházak még nem győzték le az összes fennálló különbséget, de megtanultak együtt munkálkodni. A nemzetiszocialisták uralma alatt voltak olyan keresztények, akik együttműködtek a kormánnyal. Mások azonban ellenállók lettek, börtönbe kerültek, vagy koncentrációs táborokba hurcolták őket. A náci diktatúra alatti közös tapasztalat, a szenvedés közelebb hozta egymáshoz a különböző felekezeti keresztényeket.

Ma a német egyházak már sokkal jobban tudnak együtt dolgozni, hogy így töltsék be az egyház küldetését, szóval és tettel tanúszkodjanak az evangéliumról. Mivel a római katolikus egyháznak és a Németországi Protestáns Egyháznak egyaránt nagyon sok tagja van, a németországi ökumenikus együttműködésben is első sorban ők vesznek részt.

Németországban az ökumené nagy részét gyülekezeti szinten élik meg az emberek, például a a keresztény egységért tartott Evangéliumi Aliansz-imahét vagy az ökumenikus imahét keretében. A szomszédos gyülekezetek gyakran szerveznek ökumenikus eseményeket, bibliaórákat, teológiai eszmecseréket, közös fesztiválokat.

Van példa arra is, hogy közösen készítenek internetes honlapot, meglátogatják a közösség új tagjait, vagy a keresztény egyházakat bemutató közös szórólapokat osztanak szét a helyi vasútállomáson. ►

A drezdai Frauenkirche lutheránus templomot a második világháborúban földig rombolták. Az 1720-as évekből származó eredeti tervek alapján építették újjá, és 2005-ben nyitották meg

Az ilyen jellegű munkát általában a helyi egyházak tagjai közül kikerülő önkéntesek végzik. Egyes helyeken a gyülekezetek ökumenikus testvérgyülekezeti kapcsolatba lépnek egymással, hivatalos megállapodást írnak alá, amelynek alapján együttműködnek. Ezek a megállapodások általában az érintett egyházak vezetőinek hasonló írott dokumentumain alapulnak.

Az egyházi vezetés szintjén is folyik ökumenikus együttműködés. A katolikus püspökök egy csoportja évente kétszer találkozik az EKD protestáns püspökeivel, hogy megvitassák az egyházak életét érintő időszerű témákat. Egy másik csoport teológiai témákat vitat meg, mint például az emberi méltóság kérdése. Rendszeresen találkoznak az Ortodox Püspöki Konferencia képviselői is a római katolikus és a protestáns püspökökkel, és külön találkoznak az EKD és a Szabad-egyházak Szövetségének vezetői is.

Az átfogó egyházi megállapodás vagy a nagy egyházi találkozók tipikus jellemzői a német kereszténységnek. A katolikusok ezeket az eseményeket katolikus napoknak (Katholikentag), az evangélikusok egyházi napoknak (Kirchentag) nevezik. Mindkét eseményt két évente rendezik meg a Német Katolikusok Központi Bizottsága, illetve a Német Evangélikus Egyházi Napok (DEKT) nevű testület szervezésében. Ezekre elvben csak az adott egyház tagjai hivatalosak, de jó ideje más egyházakból is érkeznek gyülekezeti tagok, sőt vendégelődők is.

2003-ban és 2010-ben a Németországi Egyházak Tanácsának tagegyházai összefogtak, hogy az előbbiekhöz hasonlóan ökumenikus szinten szervezzenek egyházi napokat. Az ökumenikus egyházi napok elnevezésű rendezvényen a német társadalom szempontjából nagyon fontos témákat is megvitattak (gazdasági világválság, klímaváltozás, az emberi életet, az igazságosságot érintő etikai kérdések stb.). Ugyanilyen jelentőségűek voltak a közös bibliatanulmányok, a teológiai viták és az ökumenikus istentiszteletek is.

Ezek a találkozók, különösen az ökumenikus egyházi napok, kitűnő lehetőséget biztosítanak a német keresztények számára, hogy kimutassák: nemcsak aktívan dolgoznak, de készek az együttműködésre is, és arra, hogy párbeszédre biztassák a német társadalom többi részét is.

Közös tanúságtétel

A Németországi Egyházak Tanácsa/Munkaközössége (Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Deutschland, ACK) 1948. március 10-én jött létre, néhány hónappal az Egyházak Világtanácsának (EVT) megalakulása előtt. Az alapító tagok közt volt az EKD, a mennonita egyház, a baptisták, a metodisták, az ókatolikus egyház. 1974-ben, tíz évvel azután, hogy a második vatikáni zsinat elfogadta a határozatot az ökumenizmusról (*Unitatis redintegratio*), a Németországi Katolikus Püspöki Konferencia is csatlakozott a Németországi Egyházak Tanácsához. Az ortodox egyház is 1974-

ben lett tagja a szervezetnek. Németország újraegyesítése után összevonták a nyugati és a keletnémet egyházak tanácsát is. A két tanácsnak nagyon különböző volt a struktúrája és a tagsága, így szükségessé vált egy új ökumenikus testület létrehozása új alapszabállyal.

Ma a Németországi Egyházak Tanácsának tizenhét tagegyháza van. Rajtuk kívül hat vendégtagja is van a szervezetnek, négy szervezet pedig megfigyelői státuszban van jelen.

2003-ban Berlinben az első ökumenikus egyházi napok alatt a Németországi Egyházak Tanácsa valamennyi tagegyháza képviselői közös ökumenikus istentiszteleten vettek részt, és aláírták az *Ökumenikus chartát* (*Charta Oecumenica*), amelyet az Európai Egyházak Konferenciája és az Európai Katolikus Püspöki Konferenciák Tanácsa állított össze 2001-ben. Az ACK saját szöveget is kiadott, amelyben német szempontból értékeli a *Charta Oecumenicát*, és azt vizsgálja, hogyan lehet átültetni a németországi gyakorlatba.

A 2010-ben Münchenben rendezett második ökumenikus egyházi napok során az ACK kezdeményezte a teremtés ökumenikus napját, ezzel megvalósította a *Charta Oecumenica* egyik javaslatát. A teremtés ökumenikus napja egyrészt közös tanúságtétel az Istenbe, a Teremtőbe vetett hitünkéről, másrészt felhívást arra, hogy figyelmeztetni akarunk a világon Isten teremtett világának megőrzésében. E napot minden év szeptember első péntekén ünneplik meg, kezdetben az ACK szervezte, és Brühlben, ortodox temp-

lomban tartották. Ma már Németország minden városában megtartják. A Németországi Egyházak Tanácsa bátorít is minden német keresztényt, hogy ünnepelje meg ezt a napot. Már jóval szeptember előtt istentiszteleti rendet és kiegészítő anyagot is kiadnak, segítve a közösségeket saját ünnepek megtervezésében.

Egy másik téma, amelynek a Németországi Egyházak Tanácsa sok időt és vitalkalmat szentelt, a kereszttség. 2007-ben tizenegy tagegyház megállapodást írt alá a kereszttség kölcsönös elfogadásáról. Öt tagegyház – köztük a mennoniták és a baptisták – azonban úgy érezte, hogy képtelen aláírni az egyezményt. A tanács azóta is munkálkodik a kereszttség ügyében. A tanács közgyűlése is megvitatta a kérdést, és nyilvános konferenciát is tartottak a kereszttségről 2014 márciusában. Az ACK a Finn Ökumenikus Tanáccsal is tartott konzultációt a témában.

A *Charta Oecumenica* 10. és 11. cikkelye azt javasolta, hogy tegyék intenzívebbé a párbeszédet a zsidó hitűekkel, valamint támogatja a keresztény–muszlim találkozási létrejöttét is. Ennek megfelelően az ACK együtt dolgozik egy zsidó és két muszlim szervezettel. A kezdeményezés címe: „*Tudod-e, ki vagyok?*” Ez a program tanácsot ad, és anyagi segítséget is nyújt, hogy a három vallás követőit egymás jobb megismerésére és gyülekezeti szinten való közös tevékenységekre

buzdítsa. A munka koordinálására egy fiatal muszlim nőt alkalmaztak. Anyagi támogatásában német állami és európai intézmények is részt vettek.

A Németországi Egyházak Tanácsa szintén nagy figyelmet szentelt a *Keresztény tanúság egy sokvallású világban* című dokumentumnak (EVT 2011), és egy bizottságot is felállított a témáról szóló munka koordinálására. 2014-ben konferenciát is tartottak, ahol a Németországi Egyházak Tanácsa és az Evangéliumi Aliansz képviselőinek lehetőséget adtak, hogy megvitassák a mai tanúságtétellel és a vallásközi párbeszéddel kapcsolatos kérdéseket. Ennek eredményeként ez a két szervezet közelebb került egymáshoz, és az Evangéliumi Aliansz kérte megfigyelői státusba vételét a Németországi Egyházak Tanácsánál.

Ökumenikus kihívások

Németországban az egyik fő ökumenikus kihívás annak a platformnak a fenntartása, amelyen a kisebb létszámú egyházak szemtől szemben találkozhatnak a két nagy egyházzal. A római katolikus egyház és a Németországi Protestáns Egyház közel azonos méretű, és körülbelül ugyanazok a lehetőségek állnak rendelkezésükre. Ezért az ő együttműködésük természetes, és nagyon sok témára kiterjed, a felekezeti közötti házasságoktól (vegyes házasság) az állam és az egyház viszonyáig. Sokszor azonban szigorúan a kétoldalú kapcsolatok talaján állva dolgoznak, ennek pedig az az eredménye, hogy a többi egyház nem mondhatja el a véleményét – sőt néha még a Németországi Egyházak Tanácsa sem – ökumenikus kérdésekben. A Németországi Egyházak Tanácsának ezért az az egyik központi feladata, hogy lehetővé tegye és bátorítsa a sokoldalú tárgyalásokat és az együttműködést.

Egy másik kihívás annak a frusztrációnak a kezelése, amelyet sok, hosszú ideje gyülekezetben dolgozó ember érez, amikor semmiféle haladást nem lát az ökumenikus ügyekben. Ez a frusztráció leginkább akkor tűnik fel, amikor az úrvacsorai közösségről van szó, a felekezeten átívelő közös úrvacsoráról. Németországban sokan élnek vegyes házasságban, vagyis a párok tagjai különböző felekezetekhez tartoznak. Ők nemcsak vágyakoznak a közös úrvacsorai lehetőségre, hanem úgy érzik, az ökumenikus mozgalomnak több gyümölcsöt kellene hoznia, mint amennyit hoz, és nagyon elégedetlenek, amikor egy helyben toporgást tapasztalnak a bátor előrehaladás lépései helyett.

Németországban ma sokaknak semmiféle elképzelésük sincs a keresztény hitről, és úgy tűnik, nem is mutatnak érdeklődést, hogy megismerjék vagy megértsék, a részvételtől már nem is beszélve. Ha az egyházak komolyan veszik missziói küldetésüket: „*Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet...*” (Mt 28,19), akkor elsőbbséget kellene élveznie annak, hogy ezeket a kívülálló embereket az egyházak párbeszédre hívják. Ahelyett, hogy külön-külön foglalkoznak az egyházak ezzel a kérdéssel, közösen kellene vele szembenézniük, egymás tapasztalatából tanulva és egymást bátorítva. A közös hitre való összpontosítás csak erősítheti az egyházak közötti kapcsolatot. A keresztény hit érthető módon való közös megfogalmazása is saját hitük mélyebb megismeréséhez vezethet.

A reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója jó lehetőségnek tűnik, hogy emlékeztessen az embereket – hívőket és nem hívőket egyaránt – keresztény hitünk lényegére. Az alapvető üzenet az, hogy Isten szeretete irántunk, emberek iránt és a teremtettség iránt Jézus Krisztusban jelent meg. Ezért döntöttek úgy a németországi egyházak, hogy az évforduló megünneplését Jézus Krisztus ünnepévé (Christusfest) teszik. ●

FOTÓ: GETTY (2014)

A monoteista világvallások hívei számára Berlin központjába álmódott, három szakrális teret és egy „tanodát” magába foglaló „House of One” makettjét a tervező, Wilfried Kuehn tartja a kezében. Jobbján a projekt „lelki atyjai”: Gregor Hohberg evangélikus lelkész, Tovia Ben-Chorin rabbi és Kadir Sancı imám. A képbal szélén Wolfgang Bahro kabarészínész

Európai ima- és meditációs könyv

Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, GEKE) a reformáció kezdete ötszázadik évfordulójának ünnepléséhez olyan projektekkel igyekszik hozzájárulni, amelyek egészen a gyülekezetekig elérnek, és így az egyháztagok számára is világossá teszik, hogy a különböző országok különböző protestáns egyházaihoz tartozók nem riválisai, hanem testvérei egymásnak.

A reformáció idejében még nem volt magától értetődő testvérként tekinteni a másokra. Hála azonban az 1973-ban keletkezett *Leuenbergi konkordiának*, ma már a reformáció európai egyházai egymással úrvacsorai és szószékközösségekben vannak. Bizonyos hagyománybeli különbségek természetesen továbbra is fennállnak, de ezeket nem tekintjük egymástól elválasztó erejűnek, mert hiszünk benne, hogy Jézus Krisztus egy egyházához tartozunk mindannyian. Így – Thomas Wipfnek, a GEKE volt elnökének a szavaival élve – ha az olaszországi valdenseknél, a norvég lutheránusoknál, a svájci metodistáknál vagy a kárpátaljai magyar reformátusoknál megyek istentiszteletre, mindannyiszor otthon vagyok, és úgy vehetek úrvacsorát, mintha a saját gyülekezetemben lennék.

Ezt az egységet és összetartozást mi más fejezhetné ki jobban, mint egy ima- és meditációs kötet? Reményeink szerint a kiadványt Európa-szerte használják majd gyülekezetek az istentiszteleteiken, bibliaóráikon, hittanóráikon vagy akár a gyülekezeti tagok a saját belső szobájukban.

A könyvben szereplő imádságok témája az egyház megújulása különböző megközelítésekben. Négy tematikus fejezetre osztottuk a kiadványt: *Az evangélium új életet ajándékozik*, *Az evangélium jellelgeztet*, *Az evangélium összekapcsol* és *Régi szavak a márnak*. Az első három cím a 2012-es GEKE-nagygyűlésen hangzott el Michael Beintker német rendszeresteológus-professzor előadásában, amelyben arról szólt, milyen hangsúlyokkal ünnepelhetjük Európában a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulóját.

Az evangélium felszabadító, embereket összekötő és új életet ajándékozó erejéről szólnak a könyv mai imádságai. Ezeket a szövegeket olyan lelkészek, professzorok, ökumenikus egyházi munkát végző munkatársak írták, akik évek, évtizedek óta kapcsolatban állnak a GEKE munkájával. Tagjai a különböző tematikus csoportjainknak

(etikai, ökumenikus munkacsoport) vagy a regionális munkában dolgoznak (Ausztria és Magyarország a Südosteuropagruppe része, de ezenkívül még három regionális csoport dolgozik a GEKE-n belül), vagy éppen a teológiaiutánpótlás-nevelő programokban vesznek részt.

Magyar szerzők imáit, meditációit is olvashatjuk a kötetben: Cselovszkyné Tarr Klárát (a GEKE elnöke és egy regionális munkacsoport tagja, a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Irodája Ökumenikus és Külügyi Osztályának vezetője); Fazakas Sándorét (az etikai, illetve a regionális munkacsoport tagja, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem professzora); Szabó Lajosét (a lelkészképzéssel és teológiai továbbképzéssel foglalkozó munkacsoport tagja, a budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetem rektora); illetve e sorok íróját.

Ezeknek a mai imádságoknak különös értéke, hogy kifejezetten erre az alkalomra születtek. Nyelvezetükben a hagyományosabbtól az egészen modernig mindenfélét találunk, és ha figyelmesen olvassuk a szövegeket, azt is láthatjuk, hogy mennyiféle kegyességi, teológiai irányzat képviselheti magát.

A negyedik fejezetben *Régi szavak a márnak* cím alatt a reformáció korából származó imádságokat olvashatunk; ha a nyelvezet régies, akkor modern német fordításban is. Itt is szerepel magyar szerző: Huszár Gál pünkösdi imájának egy részletét találhatjuk meg a könyvben.

A kötetben szereplő imák nyelvileg nagyon változatosak. A szerzőket arra kértük, hogy vagy az anyanyelvükön, vagy a munkanyelvükön írják meg az imákat, meditációkat. Mivel a GEKE munkanyelvei az angol, a német és a francia, így ha a beküldött szövegek nem ezeken a nyelveken íródtak, akkor készítettünk egy fordítást is. E három nyelven kívül olaszul, magyarul, dánul, norvégul, hollandul és észtül is olvasható szöveg a kötetben.

**Fröhlich in dir
Gemeinsam glauben
und beten in Europa**

Adél Dávid – Jochen Arnold (Hgg.)

Gebetbuch der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen
in Europa – 500 Jahre Reformation

Fröhlich in dir – Gemeinsam glauben und beten in Europa. Szerkesztette Adél Dávid – Jochen Arnold. Evangelischer Presseverband in Österreich, 2016. A százoldalas, színes képekkel illusztrált, A5-ös formátumú kötet megrendelhető az Evangelischer Presseverband Österreichnél és a Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa bécsi irodájában. Ára 14,70 euró; 5 és 30 példány rendelése esetén jelentős kedvezmény jár. Információ és rendelés: geke@leuenberg.eu

A szerkesztők – Jochen Arnold és e sorok írója – szándéka szerint a kötetben szereplő imák sokféle kontextusban használhatók. Vannak kifejezetten istentiszteleti liturgiába illeszthetők: kollektaimádságok és közbenjáró imák; más imák inkább személyes hangúak, így bibliaórán vagy személyes imaidőben olvashatjuk őket. A harmadik csoportba azok a meditációk tartoznak, amelyek akár beszélgetések kiindulópontjai is lehetnek konfirmációi órák, bibliaórák. Ilyen például a hetedik nap megszenteléséről szóló dolgozat, Szabó Lajos *Protestánsnak lenni ma* című írása vagy Joonä Toivanen meditációja.

Természetesen az ajánlások nincsenek kőbe vésvé, csupán inspirálni akarnak arra, hogy minél szélesebb összefüggésben olvassuk, imádkozzuk ezt a gyűjteményt.

● DÁVID ADÉL

A szerkesztő-szerző evangélikus lelkész, 2010 óta él és dolgozik Bécsben mint a GEKE liturgiai munkáért felelős munkatársa

Ferenc nyomán járók

21. századi beszélgetések

Igen érdekes és értékes olvasnivaló került a kezembe tavaly a karácsonyfa alól: a Ferenc pápa útján – 21. századi beszélgetések című kötet. Szerzői Solymári Dániel publicista és Pallós Tamás újságíró; a kiadvány a Jorge Mario Bergoglio néven anyakönyvezett katolikus egyházfő nyolcvanadik születésnapjára (december 17-re) jelent meg.

A szerzők és tizenkét beszélgetőtársuk közös munkaként napvilágot látott kötet egyik tiszteletpéldányát karácsony előtt vatikáni audiencián nyújtották át az éppen nyolcvanesztendő római katolikus egyházfőnek, aki így köszönte meg az ajándékot: „Imádkozom a magyar nemzetért.” A pápa az egyik példányt kézjeggyel is ellátta, s ezt Solymári Dánielék jótékonsági árverésen szeretnék „közkinccsé tenni”. Mégpedig azért, hogy a közreadott könyvnek legyen egy olyan „csatornája” is, amely ebben a formában is közvetíti a pápai üzenetet: a perifériára szorultak iránti aggodalmat – emelte ki a teológiát is végzett publicista, Solymári Dániel a Vatikáni Rádió magyar adásának 2016. december 22-i műsorában.

A P. Vértesaljai László jezsuita szerzetes vezette műsorból kiderült, hogy a Solymári–Pallós ötletgazdapáros szerette volna rögzíteni a rendhagyó – ha úgy tetszik: formabontó – pápai megnyilatkozásokat. Majd amikor azon tanakodtak, hogy ezt konkrétan miként tegyék, arra jutottak, hogy ref-

lektáljanak inkább általuk kiválasztott honi gondolkodók a pápai megnyilatkozásokra.

Róma püspöke – 2013. márciusi megválasztása óta – nagyon sok beszédet mondott. A szerzőpáros szorgalmasan rögzítette az érdekesebb mondatokat, azután a pápai homíliákból, interjúkból, megnyilatkozásokból megpróbálták kiemelni a meghatározókat, majd ezeket tematizálták. Így kristályosodott ki tizenkét téma a gazdaságtól a bioetikáig, a világegyháztól a migrációig, és ezekhez választottak tizenkét interjúalanyt.

A pápákönyv Oláhnéval, Jolánnal, a monori szegénytelep roma származású lakójával kezdődik. A szerzők úgy gondolták, hogy a kötet – ha úgy tetszik, a pápai program jegyében – a röghözkötöttségéből, a perifériáról induljon el. Azt a nyomortelepen született asszonyt kérdezve elsőként, aki életével hitelesen reprezentálja a világ egyébként jelentős részének a helyzetét. Őt a sorban – egy sajátos ívet rajzolva – Bagdy Emőke pszichológus, Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát, Köves Slomó vezető rabbi, Fabiny Tamás evangélikus püspök, Vizi E. Szilveszter orvos-farmakológus, az MTA

Solymári Dániel – Pallós Tamás: *Ferenc pápa útján. 21. századi beszélgetések.* Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016. Ára 3990 forint.

korábbi elnöke, Farkas Beáta közgazdász, Haranghy Csaba, a Fővárosi Vízművek vezérigazgatója, Tulassay Tivadar gyermekorvos, nefrológus, Kozma Imre, a Magyar Máltai Szeretszolgálat alapító elnöke követi, és a Beer Miklós váci katolikus püspökkel való beszélgetés zárja a kötetet.

A Vatikáni Rádió említett műsorában Solymári Dániel ekképp foglalta össze szándékukat: „A cél az volt tehát, hogy reflektáljunk magyar szemmel Ferenc pápa gondolataira, és próbáljuk segíteni a honi olvasó számára a megértést és a közös gondolkodást. Ez a könyv egy közös gondolkodás, egy képzeletbeli kerekasztal, amely körül tizenketten ülnek, közepén pedig Ferenc pápa áll.”

● KERECSENYI ZOLTÁN

A Ferenc pápa útján – 21. századi beszélgetések című kötetben A látható egység felé címmel kapott helyet a Fabiny Tamás evangélikus püspökkel készült interjú. Az alábbiakban ebből idézünk.

– Az ökumené, keresztény egységre törekvés kapcsán a pápa tovább is megy: „Tudatára ébredünk annak, hogy nem tekinthetjük úgy az egyházban a megosztottságot, mint egyfajta természetes jelenséget. A mi megosztottságaink megsebzik Krisztus testét. Krisztust nem lehet szétszakítani!” Az *irgalom egyháza* című művében pedig félreérthetetlenül így fogalmaz: „Mi magunk szaggatjuk szét az egyházat!”

– Egyetértek! A felelősségünk közös. Ami a reformáció vagy éppen a trentói zsinat során történt, illetve ami az úgynevezett evangélikus hitvallási iratok néhány mondatában áll, az nem más, mint egymás kölcsönös kiátkozása. A katolikusok kárhoztatták a protestánsokat, és fordítva. Ezek

rendkívül súlyosak voltak, ám ennek visszavonása megtörtént 1999. október 31-én a megigazulásról szóló közös nyilatkozat evangélikus és római katolikus részről való aláírásával. Mindannyiunknak tenni kell azért, hogy ez ne maradjon meg az adminisztratív gesztusok szintjén. Minden szakadás fájdalmas, ahogyan minden szakítás is. Az egyház azonban mégsem csupán egy szakmai szervezet. Ez valóban és túlzás nélkül Krisztus testének szétszakítása. A kifejezés, hogy az egyház Krisztus teste, Pál apostoltól ered. Ha így értjük az egyházszakadást, akkor kétségtelenül Krisztus testén okozunk további sebeket. És ezek a sebek fájnak, de nemcsak nekünk, hanem mindenekelőtt Krisztusnak. Az iránta érzett szeretetünk, felelősségünk kérdése, hogy ezeket a fájdalmakat fokozzuk vagy enyhítjük. A szakadásokat ne súlyosbítsuk, hanem inkább közeledjünk egymáshoz. Ha az egységről nem általában, hanem Krisztus testének összefüggésében beszélünk, akkor organikus és misztikus relációba helyezzük a kérdést, ami új távlatokat nyithat.

Embertársunk, Luther Márton

Szabadegyetemi előadás Budavárban

LUCAS CRANACH OLAJFESTMÉNYE LUTHERRŐL (1532 KÖRÜL)

Kortársunk, Luther Márton – ezzel a címmel tartott előadást a budavári evangélikus szabadegyetemen január 9-én Csepregi Zoltán egyháztörténész-professzor, az Evangélikus Hit tudományi Egyetem tanszékvezetője. Tudósításunk címéül mégis inkább az „embertársunk, Luther” fordulatot választottuk, ugyanis a rendkívül színes, tanulságos előadás a reformátor testi bajait járta körül. Kiderült, hogy ő is éppen olyan gyarló ember volt, mint bármelyikünk, csak talán az átlagosnál is több nyavalyával kellett megküzdenie.

Az este házigazdájaként Fabiny Tamás püspök előbb Luther Márton – egyházunk tulajdonában lévő – egyik végrendeletéről beszélt. Elmondta, hogy ez az 1542 vízkeresztjén írt testamentum a sokat betegeskedő reformátor anyagi javainak elosztásáról rendelkezik, ám en-

nél a püspök sokkal fontosabbnak tartja Luther szellemi örökségét, amelyet bevezetőjében négy dátum köré csoportosított.

Mindenekelőtt 1517. október 31-ét említette, azt a napot, amikor Luther Márton kiszögezte 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára. A püspök szó szerint idézte a tételket a 42.-től a 45.-ig, és ezek-

ből azt a máig eleven és napjainkban is maradéktalanul érvényes tanulságot vonta le, hogy a vallásosság és az irgalmasság közül az utóbbinak a következetes gyakorlása a fontosabb.

Ezt követően a reformátornak az 1522 márciusában Wittenbergben elhangzott, a helyben kitört zavargások lecsendesítését szolgáló prédikációból idézett. Ezek az ígéhirdetések azt üzenik a mai embernek, hogy szeretteinkkel és ellenségeinkkel együtt kell a mennybe jutnunk. Hasonlóan fontosnak és máig hatónak nevezte Fabiny Tamás a reformátor 1546. február 15-én elmondott utolsó ígéhirdetését, majd azokat a két nappal később, közvetlenül a halála előtt rögzített gondolatait, amelyek azt üzenik, hogy tehetünk, gyűjthetünk bármit, akkor is koldusok vagyunk. Ezek a gondolatok máig hatóan, elevenen és irányt mutatóan közvetítik Luther Márton szellemi örökségét, amely mindannyiunknak eligazodást adhat a hétköznapokban – zárta bevezető gondolatait Fabiny Tamás.

Lényegesen prózaibb, bár nem kevésbé érdekes témába csapott bele ezután Csepregi Zoltán. Azzal kezdte, hogy a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója alkalmat adhat arra is, hogy ne csak az elmúlt évszázadokban méltán piedesztálra állított Luthert lássuk, hanem rátekintsünk – úgymond szemmagasságból – magára az emberre is. A professzor kijelentette: őszintén hisz abban, hogy szerethetőbb lesz az egyházalapító, ha képesek vagyunk így is látni őt.

Gondolatait Luther életének három nagy fordulópontja köré csoportosította: az első az 1521-es wormszi birodalmi gyűlés; a második az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlés; a harmadik pedig a schmalkaldeni szövetség 1537-es gyűlése.

A már megromlott egészségű Luther Márton székereken utazott a számára sorsfordító wormszi gyűlésre, ahol az egyház szükséges megreformálására vonatkozó nézeteiből semmit sem vont vissza. Ezt követően a száz választófejedelem, Bölcs Frigyes katonái – egy megrendezett emberrablás révén – titokban Wartburg várába menekítették a reformátort. Az ezt követő időszakban tehát lényegében illegálisan élt, el volt vágva a külvilágtól, amit igen nehezen viselt. Más megoldás nem lévén, Luther levelek útján tartotta a kapcsolatot munkatársaival, s ezek a levelek bepillantást engednek az utókor kutatóinak a reformátor akkori hétköznapjaiba, gondolataiba – mondta Csepregi Zoltán.

Az első wartburgi hónap levelei szinte kizárólag Luther egészségi állapotát és az ebből fakadó gyötrelmeit taglalják. Leveleiben gazdagon színezett, biblikus képekkel illusztrálta a krónikus székrekedésből és a kínzó aranyérbetegségből fakadó mindennapi gyötrelmeit. „Itt állok, másként nem tehetek” – hangzottak a reformátor legendás szavai a birodalmi gyűlésen. A professzor szerint, ismerve Luther leveleit, az utókor értékelésében többnyire heroikus, szellemi harcosként feltűnő reformátorban megláthatjuk az enyhülésért fohászkodó, törékenységének tudatában lévő, szenvedő testvérünket is.

1530-ban Augsburgban ugyancsak – a reformáció folyamatának szempontjából – sorsfordító birodalmi gyűlés zajlott, hiszen a reformátor tanítványai, munkatársai itt terjesztették elő a hit megújításának alapvető dogmáit rendszerező *Ágostai hitvallást*. Luthert 1521-ben birodalmi átokkal sújtották, így nem vehetett részt az eseményen, ehelyett a számára még biztonságos Coburg városából igyekezett követni az Augsburgban zajló eseményeket. Értetően nehezen viselte, hogy helyette Philipp Melanchthon, Justus Jonas és Georg Spalatin áll helyt a birodalmi gyűlésen, ráadásul a nyitányt követő három hétben egyetlen levelet sem kapott Augsburgból. Tegyük hozzá: az akkori viszonyok között egy-egy levél legalább egy hét alatt jutott el egyik városból a másikba.

A sorsfordító eseményekből kiszorított Luther szenvedett, szédülés, fülzúgás gyötörte, rémálmokkal viaskodott, és per-

Luther Márton egész életét az Istenhez való viszonyának keretében értelmezte, élte – egyaránt érvényes ez a folyadék ürítésének problémáira, illetve a szinte késhegyig menő hitvitákra. Ez az a viszony Istennel, amelyre ma is mindannyiunknak törekednünk kellene.

sze ekkoriban is kínozták a szinte az egész életét végigkísérő emésztési problémái. Mindehhez még társult az is, hogy Coburg (a németek szerint) éppen a szőlőtermesztés északi határán fekszik, így – ellentétben Wittenberggel – itt nem sört, hanem vizezett bort fogyasztottak akkoriban. Ez pedig igen-igen megviselte, hétköznapi (az akkoriban ajánlott, átlagosan két liter sör/nap) ritmusából kizökkentette a reformátort. (Engedtessek meg itt egy maliciózus megjegyzés: ma már aligha ítélnék meg reálsan az akkoriban az északi szélességnek ezen a fokán készült borok minőségét, de a mai német borok élvezhetőségének ismer-

FOTÓ: BALICZA MÁTE

tében nagyon is megérthetjük Luther kínjait. Vagyis inkább a sör...)

A kényszerű coburgi tartózkodás anynyira megviselte Luthert, hogy utóbb inkább mégis visszatért Wittenbergbe, annak ellenére, hogy ott korábban „prédikációs sztrájkba” lépett. Ennek oka az volt, hogy a vele együtt szolgáló Johannes Bugenhagen Hamburgba hívták vendégprédikátornak, Luther pedig kénytelen volt maga ellátni az összes lelkészi feladatot, ami – tekintettel roszkatag egészségi állapotára – rendkívül megerhelte.

Végezetül pedig Csepregi Zoltán beszélt azokról a testi gyötrelmekről, melyek a schmalkaldeni szövetség 1537-es gyűlésének idején szorongatták Luthert. Ekkoriban – a többi nyavalya mellett – még vesekövek is keserítették mindennapjait. Elképzelhetjük, miféle kínokat állhatott ki, ugyanis

Csepregi Zoltán szerint Luther Márton ezen az éjszakán írta meg élete egyik legszébb, legőszintébb és legemberibb hangvételű levelét. Ebben részletesen, a távozott folyadék elképesztő mennyiségét is ismertetve számolt be kínjainak enyhüléséről Melanchthonnak. Testi szenvedéseinek enyhülését ahhoz hasonlította, mint amikor Jákóbnak Lúz városa közelében megjelent a kegyelmes Isten, és megígérte neki azt a földet, ahol állt. A helyet, ahol az Úr jelenlétét Jákób ténylegesen megtapasztalta, elnevezte Bételnek. Luther ehhez a meghatározó élményhez hasonlított megkönnyebbülését, azt látva, hogy a valóságos, jelen lévő Isten szabadította meg őt pokoli kínjaitól. Levelének végére – ceterum censeo – ekkor sem mulasztotta el odatűzni, hogy most végre hazatérhet, és újra odavághat a római fenevadnak, vagyis a pápának.

A Csepregi Zoltán előadását követően kialakult, a szabadegyetemen szokásos beszélgetésben Fabiny Tamás felhívta a figyelmet arra, hogy Isten – a Biblia tanúsága szerint – előszeretettel választott ki igéje terjesztőinek súlyos testi bajoktól sújtott embereket. Elég itt a Jeremiás prófétát gyötörő betegségekre, a Pál apostolt kínzó nyavalyákra, migrénes fejfájásra vagy éppen az epileptikus rohamokra gondolni – tette hozzá a püspök.

Ehhez a hallgatóságban helyet foglaló Balicza Iván, a budavári gyülekezet nyugdíjas lelkésze annyit fűzött hozzá, hogy Luther Márton egész életét az Istenhez való viszonyának keretében értelmezte, élte – egyaránt érvényes ez a folyadék ürítésének problémáira, illetve a szinte késhegyig menő hitvitákra. Ez az a viszony Istennel, amelyre ma is mindannyiunknak törekednünk kellene – tette hozzá Balicza Iván.

● ILL

Nemzeti himnuszunk

Zenei enciklopédiák egyöntetű véleménye szerint a nemzeti himnusz olyan dal, ének vagy induló, amely egy nép együvé tartozását hivatott ünnepélyes formában megjeleníteni. Impériumok és monarchiák himnuszai többnyire az uralkodóház iránti hűséget is erőteljesen hangsúlyozzák. Bár a magyar himnuszra – Kölcsey Ferenc versére és Erkel Ferenc zenéjére – nagyon is illik a meghatározás első mondata, a második azonban nem. Nemzeti himnuszunk nem királyhymnus, hanem néphymnus.

Kölcsey 1823. január 22-én befejezett versének szellemi gyökerei mélyebbre hatolnak a 18–19. századi nemzeti himnuszok világánál. Figelemre méltó Kölcsey versének sokatmondó alcíme: *A magyar nép zivataros századaiból*. Értelme akkor világosodik meg előttünk, ha mellé állítjuk a mohácsi vész „zivataros századát” kutató Schulek Tibor irodalomtörténész szavait. „Soha akkora hányada a magyar írástudóknak nem foglalkozott versírással sem előbb, sem később, mint a 16. század második és harmadik harmadában [...]. Egyrészt a reformáció évszázados beidegződéseket elsőpró viharra, új életértelmezése [...], másrészt a török veszedelem feltartóztathatatlan térhódítása, harácsolása, rabszolgaszedése a magyar vallásos líra addig nem tapasztalt virágzásához vezetett.”

Kollektív nemzeti és egyéni bűnbánat, kapaszkodás a Biblia ígéreteibe, a zsoldároknak a magyar viszonyokra való alkalmazása ez a líra. A *Himnusz* költője, mint versének alcíme, de formája is tanúsítja, tudatosan kapcsolódott a 16. századi magyar verselés hagyományához.

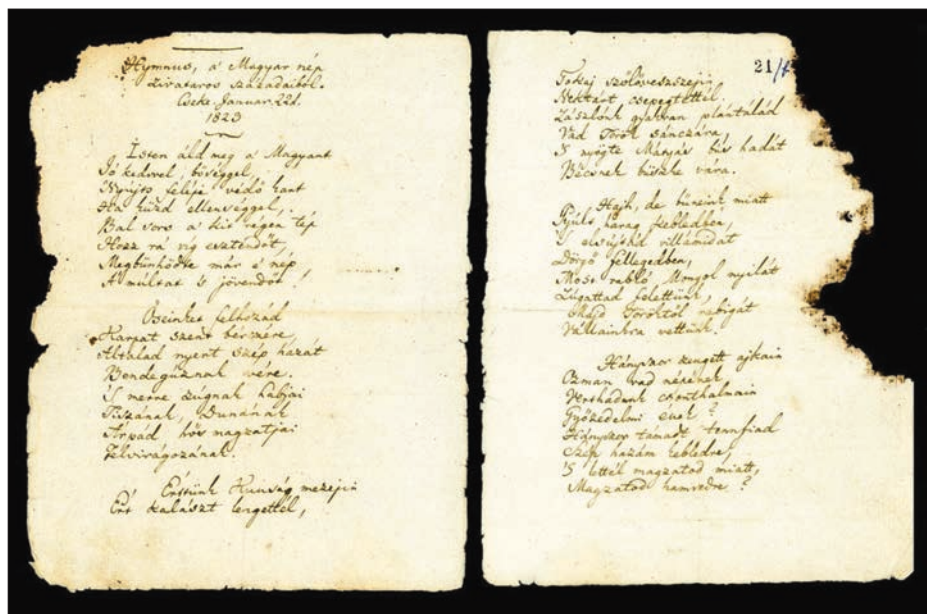
Műve vallásos hitből fakadó könyörgés, amelyben a bibliai nép helyére a magyar nép kerül, magyar bűn és magyar pa-

nasz, az isteni könyörületbe vetett hitnek magyar kifejezése. Kölcsey bölcsen és tudatosan a múltba helyezi látomásának történelmi színpadát. Korának magyar olvasója úgyis tudta: bárhol, bármikor játszódik is valamely történelmi mű, az mindig őt érinti személyesen, adott helyzetében. Bár Kölcsey csak rabló mongolt, töröktől vett rabigát, magyart pusztító magyart említett, olvasója számára nem volt kétséges,

milyen rabigát kell még a leírásokhoz hozgondolni.

Kölcsey verse – ebben is emlékeztet Kecskeméti Vég Mihálynak a 16. századi zsoldárköltésére – Isten szólítja meg, hozza könyörög áldásért. A második és a harmadik versszakot magában foglaló rész Isten jótetteinek elsorolása. Általa hazára talált, ételre és italra lelt a magyar, nagygyá vált a nemzetek között. A harmadik rész (negyedik–hetedik versszak) a bűnök megvallása: bűn és bűnhődés. A régi dicsőség képe itt azért villan fel, hogy kontrasztyájjal erősítse a tragikus jelen vigasztalanságát. E mélypontról emelkedik a befejező versszak magasságába, Isten színe elé, „víg esztendő” könyörögve.

A nemzeti sors és az istenhit összekapcsolása ihlette Kölcseyt a *Himnusz* megírására. Nemzeti imádságunk égette bele a magyar szívbe azt a hitet, hogy Istentől jön a balsors, de ő hozza ránk a vig esztendőt is. Himnuszunk a történelemszemléletében egyedülálló. Álljon itt Illyés Gyula elemzéséből néhány részlet: „Első szakasza még küzd a szavakkal, mint az imádkozó, aki Isten elé kerülve megilletődik vállalkozása merészségétől [...]”. A második szakasznál kezdi a költő a tér és idő határolta haza ábrázolását: „»Öseinket felhozád / Kárpát szent bércére«, maga a költő, ha öntudatlanul is, emelkedéssel kezdi a táj és a történelem [...] ábra-

Kölcsey Ferenc Himnuszának kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi

A Himnuszt idéző szoborkompozíció – V. Majzik Mária képzőművész alkotása – Budakeszin áll

zolását. [...] »Hajh, de bűneink miatt...« a láthatár úgy borul el, olyan hirtelenséggel, mint nyári zivatarkor. [...] Ami aztán történik, a három versszakon át, mint a szünni nem akaró, újra és újra fölgurgulázó vihar; egyre fokozódik. Ez a mi történelmünk. [...] Szárnyalásából a vers megérkezett, ez a jelen. Ez a magyar béke. Reményért, vigaszért igazán csak az éghez lehet fordulni. E szakasz után olyan a csönd, mint az orvos szavaira: itt már csak Isten segíthet. Ebben a valóban halotti csöndben száll fel az utolsó szakasz sóhajtása. [...] A vers a legkétségbeesettebb reménytelenség bölintő magyaros beismerése után behunyt szemű fohászból oldódik fel. Különös egy himnusz.”

Nemzeti sorshelyzetünktől, az ehhez való egyéni viszonytól és a hazáért érzett felelősség erősségétől függően énekeljük himnuszunkat lélektelenül vagy átélve szövegét és átérzve dallamát. Ez utóbbi esetben azonban sokan fennakadnak utolsó mondatán: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődőt.” Nos, mi a „teológiája”, mondanivalója e versornak? Arról lenne szó, hogy Isten már olyan vétkünkért is büntet külső csapásokkal, amelyeket még el sem követtünk? Bár Isten büntethet minket külső csapásokkal is, de nem minden ilyen csapás Isten büntetése. Menthetetlen lenne ez a verssor akkor, ha próza lenne és nem vers. De nem próza,

hanem vers, amelyet szimbolikusan szabad és kell értelmezni.

Tehát a *Himnusz* kérdéses sora azt az érzésünket fejezi ki, hogy olyan sok szenvedés érte már nemzetünket, mintha Isten nemcsak a múltat tekintené, de a jövőben elkövetett vétkünkért is megbüntetett volna már; feltéve, de meg nem engedve, hogy minden külső csapás Isten büntetése. A történelmi tapasztalat csak aláhúzza ezt az érzésünket, ha a múltba nézünk.

Ahhoz persze, hogy Kölcsey költeménye a szó teljes értelmében néphimnusz-szá legyen, az kellett, hogy a verssorokat szárnyára vegye a zene. Ehhez csaknem annyi időnek kellett eltelnie, mint a századkezdettől a vers megírásáig. Huszonegy esztendőnek. Akkor viszont, 1844-ben a meghirdetett pályázatra tizenhárom pályamű érkezett Kölcsey *Himnuszának* megzenésítésére. Tizenkét kísérlet és egy remekmű: Erkel Ferenc kompozíciója. A pályázatra való nagyszámú jelentkezés annak a jele volt, hogy a nemzeti himnusz iránti közóhaj valamiféleképpen már ott volt a reformkorban élő ország levegőjében.

A bírálóbizottság 1844. június 15-én hozta meg a döntését: „A 20 darab arany jutalom egyhangúlag az első szám alatti s következő jelgés pályaműnek ítélte: »Itt az írás forgassátok – Érett

ésszel józanon. Kölcsey« [...]” A bizottság e döntése tette Erkel kompozícióját a magyar himnusszá. Ilyen értelemben ezt a napot tekinthetjük a *Himnusz* születésnapjának.

A levert szabadságharc után a *Himnusz* helyére egy időre – kényszerrel – az osztrák *Gott erhalte* került, mely ettől kezdve magyar földön a nemzeti elnyomás jelképe lett. 1867-től – tehát a kiegyezéstől – azonban a *Himnusz* zenéje történelmi alapdallammá vált, amelyet nemegyszer együtt idéznek Egressy Béni Szózat-melódiájával.

A Kölcsey–Erkel-mű késői történetéhez tartozik, hogy – miután több mint száz éven át élt nemzeti imádságként, utóbb hivatalos állami himnuszként – a Rákosi-korszakban veszélybe került a státusa. Az akkori kormányzat jelképeiben is szakítani akart a múlttal, és az új államformához új himnuszt is tervezett. Komponálására Kodály Zoltánt kérték fel, míg szövegírója Illyés Gyula lett volna. A történelmi távlatban és teljes nemzetben gondolkodó Kodály határozottan visszautasította a felszólítást. „Jó a régi” – válaszolta a megbízási kísérletre. Ez nem kis bátorságot jelentett abban az időben. Végül is a kormányzat hátrált meg. Maradt a „rég”: nemzeti imádságunk, Kölcsey és Erkel *Himnusza*.

• PÁTKAI RÓBERT

Beszédünkről szólva

Boldogabb időkben a magyar iskolákban mindenütt tanították a beszédet, mivel alaptantárgy volt. A felvilágosodás és a reformkor nagyjai az úgynevezett retorikai osztály stúdiumaiban „iskoláztak” – költőink-íróink meg a poétikain –, a még régebbi századok kolostori iskoláiban pedig, ahol a hét szabad művészetet oktatták, egyenesen az alapfok, a trivium (grammatika, retorika, dialektika) egyik főtárgya volt. Jó évszázada még az alpműveltség tartozékának számított az élőszóval bánni tudás.

Nagy- és dédszüleink elemi iskolai bizonyítványaiában lapozgatva is rábukkanhatunk egy beszéd- és értelemgyakorlat nevű tantárgyra. Aztán, úgy hat évtizede, kezdett kikopni a tanrendből, s mára már nyoma sincs közoktatásunkban az élőbeszéd oktatásának. Csak néhány egyetemi fakultáson foglalkoznak még beszédtanítással intézményes keretek között: a színművészeti egyetem színész főtanzakán meg egyes hittudományi egyetemeken (már ott sem mindenütt). Hivatalosan tantárgy még pár drámatagozatos középiskolában, de ezzel véget is ér a seregszemle.

Áprilisban, a magyar nyelv hetében és november 13-án, a magyar nyelv napján is szinte mindig csak nyelvhelyességről, nyelvművelésről, nyelvi hibákról, réteg- és tájnyelvekről nyelvészkednek a nyelvészek, de alig esik szó *magáról a beszédről*. Igaz, rendkívül fontos, amit mondunk, de legalább olyan fontos, *ahogyan mondjuk* azt, amit mondunk. Az utóbbival ma tán több gond van, mint valaha is volt, mert az elmúlt bő fél évszázadban szinte leszoktattak bennünket a helyes magyar beszédről.

Tapasztalataim, különösen az utóbbi egy-két évtizedben, eléggé lehangolóak. Közz szereplőink (például politikusok, rádiós és tévés újságírók, tanárok, lelkészek) beszéde gyakran érthetetlen: hadarnak vagy motyognak, magyartalanul intonálnak, helytelenül hangsúlyoznak, ritmushibásan, azaz pattogva vagy lepegve beszélnek, nem ismerik a tempó- és ritmusváltás vagy a szünettartás szabályait sem – hogy csak a legfontosabbakat említsem. S hogy miért éppen ők vannak most célkeresztben? Mert ők nap mint nap szerepelnek, megnyilatkoznak élőszóban is, s akarva, nem akarva mutatnak (rossz) példát...

Éppen negyvennégy éve tanítok beszédtechnikát. Eredetileg egyfajta mellék-tárgynak, kellemes időtöltésnek tekintetem művelődéstörténeti-magyarságismereti stúdiúmaim mellett, később azonban, a kommunikátorképzés felváltásakor főtárgyammá lett, úgy is mondhatnám: nyakamba szakadt. Tanult mesterségem is, hiszen posztgraduális képzésben, a Színház- és Filmművészeti Főiskola színházelmélet szakán Fischer Sándor tanár úr, későbbi kiegészítő tanulmányaimban pedig Montágh Imre okított e tárgyra. Azonban nemrég döböntem csak rá arra, sárguló feljegyzéseimet forgatva, hogy tárgyam iránti elkötelezettségben a legtöbbet

annak köszönhetem, aki nem is tanított: Kodály Zoltánnak.

Még 1937-ben, éppen nyolcvan évvel ezelőtt tartott a Mester egy nagy formátumú, rádióban is elhangzott beszédet „a magyar kiejtés romlásáról”, amelyet e tárgyban még három másik követett. Kitűnő zeneszerzőnkéről ma már kevesen tudják, hogy szenvedélyes beszédművelő is volt. (Azt még kevesebben, hogy eredeti végzettsége német–magyar szakos középiskolai tanár, s – nem mellesleg – a Pázmány Péter Tudományegyetemen doktorált *A magyar népdal strófa-szerkezete* című disszertációjával, amely aztán megjelent a *Nyelvtudományi Közlemények* című folyóiratban.) Beszédeiben, írásaiban tudósi tárgyiasággal és művészi szenvedélyességgel ostorozta az idegenszerű fonetikát, a magyartalan hangsúlyozást és hanglejtést, rámutatva arra is, hogyan kényszeríti rá „egy törpe minoritás nyelvszokását a többségre”. Hangsúlyosan foglalkozott beszédünk zenei követelményeivel, s különösen helytelenítette az artikuláció és a ritmus elváltozásait. Idő telve más tudományágak kiváló képviselőitől is szerezhettem roppant figyelemreméltó ismereteket: fizikusoktól, orvosoktól, lélektanásztól, filozófusoktól...

Ma, amikor égetően szükségünk volna beszédtanulásra-beszédtanításra, fájdalmasan hiányzik a magyar oktatási palettáról. A beszéddel kevesen foglalkoznak – érdemben. Magyar-történelem szakos az alapvégzettségem, de tanulmányaim során én is csak beszédművelést tanultam. Tanár szakos hallgatók, teológusok, leendő jogászok, köztisztviselők, szociális munkások – és még sorolhatnám – nem részesülnek ilyen képzésben! Tanító- és óvodapedagógus-képző főiskolákon is csak egy fokkal jobb a helyzet. Itt – beszédművelés címszó alatt – egy félév során, általában heti két órában, a hallgatók csak belekóstolhatnak a beszéd művészetébe, ahol is jobbára elméleti a stúdium, gyakorlatra már alig, egyéni foglalkozásra pedig szinte egyáltalán nem jut idő. Beszédművelés címen inkább nyelvtanpótló órákat, jobb esetben nyelvhelyességgel foglalkozó stúdiumokat tartanak a kollégák. Hogy miért? Mert ők sem tanulták.

Hát honnan tudnák?

• OZSVÁTH SÁNDOR

Huszár Gál üzenete a mának

Beszélgetés Dinnyés Józseffel

„Egyszerű eszköz a dal, de könnyebb vele célhoz érni. A cél a műben rejtőző üzenet felfedeztetése” – fogalmaz ars poeticájában az évszázadok magyar verseit feldolgozó és megéneklő Dinnyés József. A magát daltulajdonosnak nevező, Radnóti-díjas és Balassi-émlékéremmel elismert zeneszerző-előadóművész legutóbb Huszár Gál 1560-ban kiadott énekeskönyvét dolgozta fel és jelentette meg CD-melléklettel. A 16. századról, a reformációról és a kötetről beszélgettünk vele. ►

– A könyv előszavában azt olvassuk, hogy Huszár Gál a megújult kereszténység idején élt. Mit ért ezen?

– Amikor felekezeti elnevezéseket halunk – akár kisegyházak, de történelmi felekezetek esetén is –, el se tudjuk képzelni, hogyan alakulhattak azok ki. Tudjuk, hogy volt a római katolikus egyház, az egyházszakadástól történelmi ismereteink alapján tudunk, de arról a rövid időszakról, amikor még nem voltak felekezetek, csak a hitújítás vágya, keveset beszélünk. Ez a kis időszak Luther kritikái harca, amikor nem felekezetekről gondolkodunk, hanem az egyház megújulásáról. Luther Márton nem új felekezetben, hanem szeretett egyháza megújításán dolgozott. Luther munkatársaival együtt azt hirdette, hogy anyanyelven kell a Bibliát az emberek kezébe adni, és anyanyelven jó énekelni. Luther ezért is készítette el a Biblia német nyelvű fordítását, valamint számos éneket is szerzett. Ez egy különleges korszak volt.

– Ez a lutheri alapelv Huszár Gál igen sokrétű szolgálatában is megjelent.

– A három fő gondolat – anyanyelven olvasni, énekelni és prédikálni – olyan alapelv, amit Szerb Antal is dicsért. Szerb úgy fogalmaz, hogy az említett alapelvek segítségével a magyar ember megteremthette az egyszemélyes templomot önmagában. Ez azt jelenti, hogy mindenki önmagát építi, ha az alapelvekkel él. Azok a szerzők, akik

anyanyelven kezdtek el írni, ennek a megújult irányzatnak voltak a képviselői. Derék emberek, akik járták Nyugat-Európát, az ottani egyetemeket, vagy vándordiókok voltak, aztán hazahozták az ottani tanokat, és elindították itthon a reformációt. Ez még nem felekezeti gondolkodás volt, hanem hittek az igében és a lutheri tanokban.

– Huszár Gál hitvitákban vett részt, iskolát és nyomdát is alapított. Nagyon sokrétű személyiség volt. Miért kezdett foglalkozni a munkásságával?

– Már gyermekkoromban Szenczi Molnár Albert volt a példaképem. Ő a zsolta-

a gépét egy kocsihoz, és vitte magával. Mindig is voltak barátai, támogatói, akik nem egyszer (ki)segítették, előfordult, hogy börtönből szabadították ki. Amikor megtudtam, hogy Huszárnak 1560-ból van egy könyve, akkor az kezdett el érdekelni: ebből megismerhető, hogy amikor még nem volt hivatalos református és evangélikus egyház, csak a megújult vallás, akkor hogyan gondolkodtak.

– A hitújítás a magyar kultúrára is hatással volt.

– Ebben a rövid időszakban anyanyelvi szerzők sokasága – köztük Huszár Gál – je-

Én nagyon boldog vagyok, hogy a református és az evangélikus felekezet létezik, hiszen óriási értéket teremtettek.

roskönyvének előszavában olyan elődöket emleget, akik nagyszerű énekeket írtak: Sztárai Mihályt, Huszár Gált, Szegedi Gergelyt. Az is felkeltette az érdeklődésemet, hogy az Alföldi Nyomda alapvetően Huszár Gál munkásságára vezethető vissza. Huszár nyomdagépe ma is ott van Debrecenben. Egyébként Huszár Gál több helyen is folytatott nyomdásztevékenységet. Vándornyomdász volt. Fel tudta rakni

lent meg. Arany János irodalomtörténetében azt olvassuk, hogy ezek a költők a művelt latin költészet képviselőiként érkeztek Magyarországra, és a tudásuk segítségével megmártóztak a magyar nyelvben. Ezért születtek akkor máig maradandó versek és énekek. Alapvetően ők alapították meg a magyar költészetet. Előtte is volt anyanyelvi irodalom, de a tudatosan a magyar nemzet részére készülő lelkiismereti és világot

FOTÓ: FÁBIK

vizsgáló énekek és lírák nem voltak jellemzők. Ekkor kezdtek megjelenni a művelődést szolgáló kiadványok is. Mindezt ennek a korszaknak és irányzatnak köszönhetjük. A templomi élet is változáson ment át. A reformátor követői már anyanyelven énekeltek és beszéltek a templomban. Ekkor az úrvacsora kiszolgáltatásának teológiai kérdéséről ment a vita, mely aztán a későbbiekben a két felekezet magyarországi létrejöttét eredményezte. Én nagyon boldog vagyok, hogy a református és az evangélikus felekezet létezik, hiszen óriási értéket teremtettek.

– A *Zsoltárok* könyvében több olyan zsoltárral találkozhatunk, mely az adott kor bizonyos értelemben vett politikai céljait is szolgálta. Huszár Gálnál ez mennyire jelenik meg?

– Dávidnál a 15. *zsoltárban* fontos kérdés, hogy a frigyláda mellé kit kell állítani. Huszár Gálnál arról olvasunk, hogy a pogányok a nyakunkra ülnek, és sanyargatnak minket, iskoláinkban veszett rókkák vannak. Döbbenetes, hogy alapvetően énekről énekre kiderül, hogy milyen helyzetben élt az akkori magyarság. Ugyanakkor az is világos, hogy Istenhez, Krisztushoz fordul az énekmondó.

– Az említett kötetben, amely Huszár Gál énekeit közli, az egyik oldalon az eredeti könyv lapjai láthatók, a másikon a mai kottázás, valamint az ének szövege olvasható a jelen nyelven. Kiknek készült a kiadvány?

– Elsősorban azoknak a kezébe ajánlom, akik a magyar nyelvvel szeretnek bíbelődni, és hitvallóak is egyben. Ezek a korabeli szövegek ugyanis olyanok, mint amikor egy régi templomba lépünk be. A dallamok és versek által a 16. század gondolkodását ismerhetjük meg, de ami igazán örömdetes: üzenetük ma is aktuális. A szöveg megmutatja a korabeli helyesírást, a tördelést. Ahol nem szerepelt kotta, ott Csomasz Tóth Kálmán, H. Hubert Gabriella és más kutatók útmutatóit használtam fel, hogy megtaláljam az eredeti dallamot. A könyv előkészítését, sőt az éneklést is Kobzos Kiss Tamással szerettem volna végigcsinálni, de sajnos ő eltávozott közülünk. Ezért is ajánlottam neki ezt a kiadványt. Amikor a kötet előkészítését befejeztem, elmentem Lantos Szabó Istvánhoz, aki átnézte a kottáírást.

– Az eredeti kottákat nézve jól látszik, hogy a kottaíró igen szűkszavúan bánt az információkkal.

– Igen, az eredeti kottában nincsenek előjegyzések. A gregorián idején a szop-

FOTÓ: MÓDOS GÁBOR

rán volt az első szólam. Ezt később a tenor váltotta fel. Amikor egyszólamú kottát közöltek, az akkori zenesz tudta, hogy az alsó szólamok hogyan illeszkedtek az első szólamhoz. Ezt mára sok esetben nem könnyű visszafejteni.

– A koncertek mellett számos közönségtalálkózón is részt vesz, ahol a dallamos egyháztörténeti énekmondásnak lehetnek fültanúi a gyülekezetek, közösségek. Több koncerten megismertette már a közönséget Huszár Gál énekeivel. Milyen a fogadtatás?

– Igazi öröm, hogy a közönség nagy kíváncsisággal hallgatja Huszár zenéjét! Az énekek között számos vándordallam van, azaz egy dallam más szöveggel is megtalálható, így többen is jelezték, hogy egyes

énekeket más szöveggel, de ismernek. Ugyanezt Tinódi Lantos Sebestyénél és másoknál is felfedezhetjük. A dallamok ebben a korban szabadon utaztak ide-oda. Ahol lehetőség van rá, ott az előadás keretében igyekszem az egyes versek, dallamok történetét is elmesélni. Volt olyan esemély, ahol az 51. *zsoltár* három formáját is bemutathattam. Egy másik alkalommal a 42. *zsoltár* Balassi-, Huszár Gál- és Senczi Molnár-féle változatát is előadtam. A három költői nézőpont párhuzamos megismerése mindenkinek nagyon izgalmas volt. A hallgatóság felfedezhetette, hogy egyes költőink – ötven-hatvan év különbséggel – hogyan látták ugyanannak a *zsoltárnak* az üzenetét.

• GALAMBOS ÁDÁM

Dukától Sopronig, Soprontól Dukáig

Kemenesalja költőnője, Dukai Takách Judit

A rendkívül gazdag magyar irodalom korábbi női alkotói mindig kevesebb figyelmet kaptak, mint férfi társaik. Nem volt kivétel ezalól a Dukán született, majd Sopronban sokoldalú műveltségre szert tett, érzékeny tehetség, Dukai Takách Judit sem.

A 19. század elején alkotó költőnő élete, munkássága az újabb kutatásoknak, publikációknak köszönhetően mára ismertebbé vált. Vele kapcsolatban már aligha emlegethetünk fehér foltokat. Fehér pontok viszont még akadnak, hisz az mégiscsak nyugtalanító, hogy azt sem tudjuk biztosan, mikor született. A költőnő önéletrajzában 1795. augusztus 9-e található. A *Honművész* című lap szeptember 8-ára tette a szóban forgó dátumot. Cserági István akkori kissomlyói lelkész pedig az *Evangélikus Élet* 2005. szeptember 4-i számában megjelent írásában (*Istentől kapott szépség és tehetség – Kétszázöt év született Dukai Takách Judit*) az anyakönyvi adatokra hivatkozva azt írja, szeptember 4-én született.

Bár szívesen tennénk, de ezúttal terjedelmi okok miatt nem idézhetjük meg a költőni életművet, csupán új vagy éppen hiteles adatokkal szeretnénk hozzájárulni a „magyar Szapphó” életrajzához. A továbbiakban csak azzal az időszakkal foglalkozunk, amely eddig elkerülte a kutatók figyelmét: nevezetesen második házasságkötésével, továbbá életének utolsó édes-szomorú időszakával.

Már az irodalmi figyelem középpontjában volt, amikor összekötötte életét a felsőpatyi Geöndöcz Ferencsel. Ebből a házasságból négy kislány született. Közülük Juliskát hamarosan elveszítette, 1830-ban a költőnő férje is meghalt. Az özvegy a gazdálkodás terhei-gondjai, de főleg a peres ügyek intézése során Patthy István ügyvédre támaszkodott, aki két év elteltével megkérte a kezét. Judit igent mondott, és 1832. szeptember 5-én Ágfalván – apja ellenkezése miatt titokban – házasságot kötöttek.

Az egykori német anyanyelvű gyülekezet házassági anyakönyvének vonatkozó részei magyar fordításban: „A vőlegény: nőtlen, előkelő származású, Patthy István úr Őr (ma Oberwart, Felsőőr, Ausztria) településről, aki Sopron Vármegye dicséretre méltó ügyésze. A menyasszony előkelő származású, Takács Judit hölgy Dukáról, a néhai tekintetes Geöndöcz Ferenc úr által hátrahagyott özvegy. A vőlegény szülei: a tekintetes előkelő Patthy Sándor úr és annak felesége, tekintetes Csaplovits Anna. A menyasszony szülei: a tekintetes Takács István úr és annak tekintetes felesége, Wittnyédy Terézia. Tanúk: Gamauf József

Tűzzománc medalionkép után készült rajz – talán Dukai Takách Judit arcképe

úr, a teológia kandidátusa Ágfalván. Böhm János cipézmester és templomgondnoka az ágfalvi gyülekezetnek. Eskető: Gamauf József.” (Judit családneve Takács, Takách, illetve Takács alakban is előfordul. Keresztneve pedig Judith alakban is megtalálható.) Igen valószínű, hogy az esküvő „négy-személyes” volt: a frigyre lépő páron kívül csak a tanúk lehettek jelen. Külön érdekesség, hogy az egyik tanú az eskető lelkész, a másik az egyházi fi volt.

Házasságkötésük után Sopronba költöztek. Boldogabb időszak következett, de ebből már csak három és fél év adatott meg Juditnak. Egykori szeretett iskolavárosa sem inspirálta igazán, keveset írt. Ebben közrejátszhatott az is, hogy kiújult a tüdőbetegsége. A Malvina becenevet is kiérdemlő Dukai Takách Judit 1836. április 15-én Sopronban visszaadta lelkét teremtetőjének.

Az akkor még álló dukai udvarházuk udvarán ravatalozták fel április 19-én. Nagy

részvétellel köszönt el tőle szűkebb-tágabb rokonsága, szülőfalujának apraja-nagyja. Azt nem tudjuk, hány lelkész szolgált a temetésén, de – szerencsére – nyomtatásban is megjelent Magassy Dávid kissomlyói és Kiss József nagygyeresdi prédikátor gyász-, illetve búcsúztató beszéde. A továbbiakban ezekből idézünk, betűhíven.

Magassy Dávid megrendülten búcsúztatta Juditot az apjától: „Óh kérdezzük meg [...] a nem kevés terhek és viszontagságok alatt megaglott tisztos édes Apát, kinek a gondviselés több magzatai közül csak ezen egyetlen Leányát engedé felnevelhetnie. Ebben helyzetetvé megghomályosodott Öregségének gyámolyát és világosságát...” Judit tehát nem egyedüli gyermeke volt szüleinek, az édesapa pedig nemcsak lányát, a látsást is elveszítette.

Igazán szívszorító, ahogy Kiss József a ravatalon fekvő anya nevében búcsúzott a rokonságtól – köztük Nyugat-Dunántúl jól ismert, nemesi címmel bíró tagjaitól – és az árváktól:

Kedves gyerekeim! Töletek

Végbucsut venni sietek:

Ó! Mert az anyai szívnek indulatja

Érzésem özönét már rám tódultatja.

Anna, Fáni, Pepi, Sándor, Ida nekem

Mind kedvesek, éled 's nő keserűségem,

Hogyha meggondolom, hogy árván hagyatalak
Titeket 's holtommal szomorítottalak.

Az anyai szívnek melegsége,

Gondja 's boldogító gyengédsége

Kialudt, jaj! ezt ki pótolja – ki?

Idával kapcsolatban Kiss József a következő megjegyzést tette: „Ez utolsó, kinek világra hozásával az életet adott Anya megszűnt élni, Szülője után egynéhány napok múlva elszunnyadott.” Tehát az öt árva közül Ida hamarosan követte a szülésben meghalt édesanyját. Lássuk ezzel kapcsolatban a Soproni Evangélikus Egyházközség bejegyzését az 52. sorszám alatt: „Ida, Tekintetes Patthy István Ur Soprony Vármegyei Tábla-Bíró és tiszteletbeli ügyvédnek a lánya. Élt 16 napot. A halál oka: koraszülés.”

Végezetül egy újabb idézet Kiss József búcsúbeszédéből:

Már mennem kell, intenek égi Karok,

Bár tartanának még a földi karok [...]

Te Szülőföld! Te Paty! 's Sopron Tája!

Hol követett a Költés Muzája –

Mind, mind boldogok legyetek,

Az Isten legyen veletek.

● V. MOLNÁR ZOLTÁN

Fényszimfónia

Író, akinek nyitott könyv az élete

Pósa Zoltán beteljesült cella változott alkotásaiban. Nemcsak harminc (!) önálló kötetben, hanem teljes életművében. A számtalan szakmai elismeréssel – így József Attila-díjjal és a Protestáns Újságírók Szövetségének Rát Mátyás-díjával is – kitüntetett író-költő-publicistának öröme telik saját magában, úgy, ahogy van, ugyanakkor lelkesíti is önmagát azzal, amivé fejlődni vágyik.

A történelem küzd, feszül műveiben, és Pósa Zoltánnak tulajdonképpen csak egy a problémája: hogyan lehet szóval lelket, mondattal sorsot, drámával mélységet, kritikával belső háborgást ábrázolni úgy, hogy szemünk ne akadjon meg a gondolaton, hanem az írás egésze mutassa meg teljes erővel a lelkét. Művészete monumentális. Hídat épít két egymáshoz sodródott, valójában össze nem illő történelmi korszak partjai között, miközben a szent és a profán határán egyensúlyoz idő feletti örök aktualításban. Szerelmes verseiben egyetlen szerelmének áhítata, lelkesedése, megértése és rajongása lüktet.

Gáspár Ferenc a monográfiában Pósa Zoltánról – már a címben is utal rá – úgy akar beszélni, mint akinek nyitott az élete. Szeretné elénk állítani a lélek emberét, feltárni műveinek szerkezetét és megmutatni, miféle törvények szerint alakult szelleme. Közvetítő szerepében döntő a barátságuk, amely rajta keresztül fokozottan, a valóságnál is színesebben, mintegy megszépülve érzékelteti Pósa Zoltán belső világát.

Kritikusai, olvasói is csodálkozva keresték a magyarázatát, mi az oka annak, hogy Pósa Zoltán mondatai másképpen hangzanak, mint kortársaié. Az az oka, hogy a hétköznapi dolgokat úgy vette birtokba, hogy belefűrt a szenvedélyek mélységeibe, a szeretet végtelenjébe. Nem elvontan, hanem rokonszenve vagy haraggal, szeretettel vagy gyűlölettel. Amikor Pósa Zoltán emberről, örömről, szenvedésről, gyötrelmekről ír, ezeket nemcsak láttatja, hanem érzi is, összefonódik velük.

És van Pósa Zoltán alkotásainak még egy döntő jellegzetességük: szerzőjük nemcsak író, költő, hanem vallásos, hí-

Gáspár Ferenc: Pósa Zoltán, akinek nyitott könyv az élete. Coldwell Art Bt., Budapest, 2016. Ára 2980 forint.

vő református keresztyén is. A valláson itt nem az élet egyik részét, szokásait, gyakorlatát értem, hanem a léleknek azt a gyötrelmes és egyetemes vonását, amely az élet minden rezdülését az egyetemes, a végtelennel, magával Istennel fűzi élő kapcsolatba. Érzelmileg azt jelenti: az életnek minden jelensége édes vagy keserű, fényt vagy árnyékot nyer, vonzásban vagy taszításban úz vagy hívogat, egyetemes értékkel kerül összeköttetésbe.

Pósa Zoltán megismerése olyan, mint az adventi fényben úszó sugárúté, ahol ezer elrejtett vezeték a lámpák különböző csoportjait gyűjtja fel, mert egy elrejtett fényközponttal (Jézus Krisztussal) hozza őket kapcsolatba. Gáspár Ferenc könyve ennek a fényközpontra a változatait és fordulatait tárja elénk. Miután Pósa Zoltán alkotásai színesek: hangulatot, érzéseket is támasztanak – gazdagok színben és fényben.

Gáspár Ferenc stílusára jellemző: a minden embert foglalkoztató nagy kérdéseket, vágyakat, titkokat, magukkal ragadó megkezdéseket úgy fogalmazza meg, hogy az olvasó érzelmileg is részesévé válhat Pósa Zoltán életének, munkásságának.

● BÉRES L. ATTILA

Berlini neminterjú Esterházyval

Sötét van már, amikor találkozom Esterházy Péterrel. A tél kíméletlen és reménytelen Berlinben, délután négykor kezdődik az éjszaka hétfőn, 2011. november 7-én. A Filmbühne előtt várok a Steinplatzon. Az üvegfal túloldalán a fényben egyszer csak meglátok egy szürke ballonkabátos, fehér hajú jelenést, aki engem keres bent az étteremben. Intek neki az üvegen át, mosolygunk. „Milyen barátságos a mosoly!” – mondja az erős kézszorítású nagy ember, és az ablak felé tessékel egy asztalhoz. Elégedett vagyok-e ezzel a helyvel – kérdezi –, majd megállapítjuk, hogy mindkettőnknek ülés-komplexusa van, bizonyos konstellációkban beszorítva érezzük magunkat.

Szűk vágású, világos szempár szegeződik rám kutatóan a szemüvegen keresztül, karvalyorr, kesernyés ránc fut le a száj szegletén. A hullámos, fehér hajkorona jóságos professzor benyomását kelti. Berlini lakhelyéről beszélünk és a projektekről, amelyeken éppen dolgozik. Kényesen komolyan vesz minden feladatot, és nyomasztja magát velük. A délelőttöket a kutatásnak és írásnak szenteli, délutánra maradnak az egyéb házi feladatok, mint a velem való találkozás. Általában már délelőtt annyira zavarják ezek a délutáni kötelességek, hogy nem tud rendesen koncentrálni, mondja halkán, mintha őrizné a szavait, és közben a kávéscsészével játszik. Egészen rövid, lerágásról árulkodó körömök.

Interjúhoz nem sok kedve van, ez már az első e-mailjéből kiderült. A *Harmonia caelestis*ről és a *Javított kiadásról* számtalanszor nyilatkozott már, nem beszélve a megjelent kommentárkötetekről. Nem kéne kihasználnom a diplomamunkámhoz, hogy a szerző még él, teszi hozzá ironikusan. Azért találkozott velem mégis, mert a nagyapám története érdekelte. Megígértem neki, hogy nem interjút szeretnék vele készíteni, hanem beszélgetni. Mindketten a család-történetünket kutatjuk. Ő már maga mögött tudhatja ezt az utat, én meg szeretném, hogy adjon nekem útravalót.

Az Universitát der Künstén írom a szakdolgozatomat a nagyszülők által átélte háborús traumáknak az unokák gene-

rációjára gyakorolt hatásáról. A saját nagyapám élettörténetéről készítek rádiódarabot, s közben az én furcsaságaimat akarom megérteni – hogyan függ össze a nagyapám múltja az én jelenemmel –, ezért vagyok úton.

Nem kapcsolom be a diktafont, nem akarom, hogy zavarja Esterházyt a beszélgetésben. Igyekszem minden szavát és rezdülését magamba vésni. Truman Capote, az irodalmi újságírás amerikai alapfigurája is így dolgozott, emlékezetből. „Untassam azzal, hogy az én őseimnek melyik Esterházykhoz volt kötődése?” „Untasson!” – somolyodik el. Tatáról mesélek meg Csákvárról, a szalonban tartott házi muzsikáról a dédapám ősi portáján; ők az Esterházy grófokhoz könyvelőnek meg orvosnak szegődtek. Ezt szívesen hallgatja Esterházy Péter, arcvonásai megenyhülnek, hátradől a széken.

Aztán ő kérdez. Hogy kerültem Berlinbe, mi foglalkoztat az életben. Tetszik neki, hogy sanzónékesnő akartam lenni a Bundestagban, többet akar tudni erről. Így aztán eljutunk az önkereséshez, önmegvalósításhoz és a családnak a személyiség-fejlődésben játszott szerepéhez. A pszichológiával nem nagyon tud mit kezdeni, mondja, őt a történetek érdeklik, amiket az élet ír.

Szerkesztői elvekről kérdelem: hogyan rendezte a *Harmonia* jegyzeteit? Először tematikusan akarta felosztani őket, de hamar bebizonyosodott, hogy ez lehetetlen. „Ha

minden történetet, amiben szerepel csók, a »csók« kategóriába rendezünk, mindent, amiben szó esik esőről, »eső« alá, akkor mi van azzal, akit esőben megcsókolnak? Akkor az most »eső« vagy »csók«? Ezért rendezte 572 számozott mondatba a hat évszázadot felölelő jegyzeteit. „Majdnem elégedett vagyok az eredménnyel.”

A regény első része a 15–20. századot foglalja magába, és egy „egyetemes” Esterházy családról, a második, 1919-től 1970-ig tartó része az apjáról szól. „Ha nem én írtam volna a *Harmoniát*, hanem egy angyal, akkor neki talán sikerült volna az egész opust egy egységként megírni, és nem kellett volna kettéosztania.”

Salman Rushdie – indiai születésű brit író – nyilatkozta az önéletrajzi írásról, hogy a *hogyan* a fő szerkesztői kérdés, hiszen az anyag maga már ott rejlik a családban. „Na, pont ez a *hogyan* tud nagyon hamar giccsé válni. Könnyű lenne például olyat írni: »Anyám haláláig szép volt, és amikor elhunyt, keze úgy hanyatlott le a szőfáról,

mint egy szimfónia utolsó akkordjai. « Igen, de a náci golyót lőtték a fejébe! A fejlődés nélkül nem lehet a szépségéről beszélni.»

S hogy mikor van vége a családregegynek? „Soha. Proust és Musil sem tudták a nagy műveiket befejezni. Amikor a *Sántangót* láttam, nem azt kérdeztem, miért hét óra hosszat tart, hanem hogy miért nem kilenc vagy tíz.»

És mikor hallgat az autobiográfus? Mit őriz meg a privát szférának? „Tudja, a családtagjaim megszokták, hogy irodalmi anyagként használom őket. A gyerekeim valamikor megkértek, ne fecsejsek annyit róluk interjúban. Ezt a kérést igyekszem tiszteletben tartani.»

Apjának nem tetszett, hogy családregegyt ír, ő nem irodalmat látott benne, hanem a család történetét, ezért csak a halála után jelent meg a *Harmonia caelestis*. „Amikor telefonáltak, hogy meghalt, fellelegeztem. Szörnyű tortúra lett volna, hogy a regény, amin kilenc éve dolgoztam, nem jelenhet meg. De alárendeltem volna magam az akarataának. Talán.»

Nagyapám, amikor az élettörténetét kezdem kutatni, még él. Pár hónap múlva meghal, és az apám és nagybátyám segítségével rekonstruálom az életét, elmegegyek a helyszínekre, amelyek meghatározóak voltak számára, hallgatom ott a csendet. Tereket nyitok magamban, ahova beáramlik, mit élt meg a nagyapám a

század elején különös születésekor, 38-ban, mikor szilveszteréjszakán leendő feleségének bevallotta titkait, Hitler alatt, amikor az életét fenyegették, Sztálin halálakor, amikor elvesztette az állását, mert a kisfia viccelődött az iskolában a halálhíren, 56-ban a Szabad Európa Rádió előtt gubbasztva, aztán évekkel később a lánya sírjánál.

Amikor a *Harmonia caelestis* írta Esterházy, élt még az apja, de nagyon szűkszavúan válaszolt bármilyen, a családi múltat kutató kérdésre. „Aztán halála után rábukkantam az ügynökaktáira, és megértettem, miért.»

Apja híján nagynénjét kérdezte az Esterházyak történeteiről. Megbízott egy történetészt is, hogy kutassa fel, ki volt a legfeszesebb, a legviccesebb, legokosabb az elmúlt évszázadok Esterházyjai közül. Rengeteg anekdota került így elő – nagy részüket ki kellett hagynia az opusból. „A történetek magukhoz kötöttek, de én nem akartam magam kötni hagyni. Ne akarjon katalógust vagy enciklopédiát gyártani a nagyapja életéből – figyelmeztet –, egy életet nem lehet ilyen kategóriákra osztani.»

A náciizmusról és kommunizmusról beszélünk, Magyarországról, arról, hogy a családi és történelmi múlt hogyan határozza meg tudat alatt a működésünket. Hogy a fiatalok feladata Magyarországon, hogy foglalkozzanak azokkal a feltáratlan titkokkal, amelyeket a szülei, nagyszülei hordoztak.

Egy hónap múlva megint találkozunk, addigra elkészül a rádiódarabom, és véget ér egy nagy szerelmi történetem. „Magának beesett az arca, előjönnek az atyai érzéseim, eszik-e rendesen?” Esterházy megív. Töklevest rendelék.

Megmutatom neki a kéziratot. A Raoul Wallenberg utca lesz a kerettörténet. Ide jön el minden csütörtök délután a tömzsi, százhusz kilós, majd kilencvenéves nagyapja látogatóba, és eszi halálra magát, a fazékba temetve arcát az utolsó kerty levest is magához véve, aztán a zongora mellé ül, és megkéri az öreg Tantit, zongorázza, én meg énekelem el neki a *Dal a szívről* című, század eleji Sólyom Janka-sanzont. Ez volt a felesége kedvenc sanzónja. Dúdolja a refrént: „De jó volna szív nélkül élni...”, aztán zokog. És a Raoul Wallenberg utcában vagyok én is gyerek, és minden alkonyatkor furcsa, szorongós szomorúság önt el, amikor Tanti a *Valse triste-et* játssza, és nem értem, miért hiányoznak a szülei, akik élnek, és mi az a vasmarok, ami a mellkasomra nehezedik.

Nem értettem, amikor gyerek voltam, mondom Esterházy Péternek, mi az a rettenetes melankólia, ami nálunk az antik bútorokban megült. Aztán huszoneves korom körül rájöttem, hogy ez „az emberiség elementáris magánya”, el is neveztem EEM-nek, úgy tűnik, ez az én találmányom, mert a Google szerint nincs ilyen találat.

Nemrég megnéztem az *Érzékek iskoláját*. Amikor a végén Gryllus Dorka csonkolt lábbal, toloszékével eszeveszetten, delejes tekintettel hajt keresztül a városon, és a végén lelövi azt a cudar Kaszás Attilát, hát annyira, annyira átéreztem és megértettem, miért teszi! „Küldjön nekem egy csillagot, amikor visszafogadta” – mondja Esterházy derűs nyugalommal. „Micsoda?!? Én azt a cudart? Soha!” „Nem kell semmit írnia hozzá. Csak küldjön egy csillagot.»

„Nekem egy kapcsolat vagy százszázalékos őszinteséggel működhet, vagy sehogyan” – jelentem ki. Esterházy ingatja a fejét, szép dolog az őszinteség, de nem biztos, hogy minden helyzetben célravezető: „Ha azt mondom a páromnak: »Büdös a szád«, akkor lehet, hogy őszinte voltam, de valószínűleg elrontottam az egész esténket. Ha pedig őszinte vagyok, de hozzá lovagias is, és utána meg is csókolom, azzal sem segítettem.»

Fél év múlva küldtem neki egy csillagot.

Aztán még pár éven keresztül időnként küldtem egyet-egyét. Az emberiség elementáris magánya hol jobban, hol kevésbé hasított. Egyre jobban megértettem, hogy mi köze a nagyapám életének az én megmagyarázhatatlan furcsaságaimhoz, és egyre kevésbé láttam, hogyan lehet ebből kijönni. Az opusnak tényleg soha nincs vége.

Egyszer találkoztunk újra egy dahlemi felolvasóestjén, Dél-Berlinben. A színpadról lejöve meglátott, felismert, rám mosolygott. Törekenynek éreztem, és mégis erő és szeretet áradt belőle.

Azóta megtaláltam azt az embert, akivel százszázalékosan őszinte lehetek. Ez nem mindig célravezető, de ő így szeret. Nem ismerte Esterházyt, mert francia. Egészen idén nyárig. Mert akkor elárasztottam a párizsi külvárosi lakását magyar politikai hetilapokkal, címlapjukon mind Esterházy Péter.

Halálhírekor nem tudtam mit kezdeni magammal. Dudorászni, aztán írni kezdem.

● FRENÝÓ ANNA

(képünkön a szerző)

Ady Endre íróasztala

„Ami Nagyváradon történik [...], egész Magyarország sorsa”

Minden tárgy és bútordarab tartogat valami titkos, átbocsátó jelszót. Az is, amelyiknek íróasztal a neve. Hány íróasztala van az embernek életében? Többnyire egy, amelyiknél megtanul írni. Más a helyzet azzal a földi halandóval, aki írónak, költőnek szegődik. Őt egyik íróasztaltól a másikig sodorhatja az élet, mígnem aztán megállapodik valamelyiknél. S ha olyan szerencsés, hogy géniusz lesz belőle, akkor az íróasztala is halhatatlanná válik. Ez történt Nagyváradon az 1919. január 27-én elhunyt Ady Endre íróasztalával is.

Nagyváradon a Traian (korábban Széchenyi) téren bukantam rá egy 1869-ben épült pavilonra, amely valamikor közkedvelt cukrászdaként szolgált; a Müller vagy „Mülleráj” egyébiránt Ady kedvelt tartózkodási helye volt. A pavilonban berendezett kicsiny múzeumot 1955 novemberében nyitották meg a cukrászda épületében. Tabéry Géza jeles váradai író alapította, és itt látható Ady íróasztala is, amely a *Nagyváradai Naplónál* eltöltött hónapok alatt hozzátartozott az életéhez.

Ady Debrecenből érkezett Nagyváradra 1900 elején, és a kormánypárti *Szabadság* munkatársa lett, de aztán 1901 májusában átment az ellenzéki szellemű *Nagyváradai Naplóhoz*, s ott maradt 1903 őszéig. A múzeumban őrzött relikviákat a város 1942-ben vásárolta meg Rozsnyai Kálmán gyűjteményéből.

Miről árulkodik az íróasztal, amely csendesen húzódik meg a fal mellett? Csak a látogató képzelete az, amely életre keltheti. Ahogy az ember Kölcsey sírjánál, barátai társaságában elénekli a *Himnusz*t,

úgy ezen a helyen Ady verseit citálja. Történetesen *A hosszú hársfa-sor* címűt, amelyik ezen az íróasztalon is születhetett:

[...] *Lelkem fiúk, jösztek velem
Régi, poros hársak alája:
Régi ember mindig megáldja
A régi, boldog sátrakat
És a világ nem változott. [...]*

Vagy idézhetjük egyik publicisztikáját is a sok közül, 1903-ból: „...nostra res agitur [a mi ügyünkről van szó]. Mindnyájunknak, az egész jövő emberiségnek sorsát edzik a tűzben, pörölyözik, formálják a világ nagy műhelyében: a mindig izzó, szikrázó, morajló Párizsban. [...] A jövődőt formálják ott. A jobb jövődőt. Mindnyájunk jövődőjét.” (*Nagyváradai Napló*)

Ady minden körülmények között a zseni tudatosságával az első helyet igényelte magának. Ez a vágy minden más lelki indítéknál erősebb volt. Már zilahi diákként is eminens, és a protestáns-bibliás műveltséget viszi magával. Természetes, hogy első hírlapírói stációja, Debrecen után érkezve a magyar vidék legműveltebb városába, Nagyváradra, ő lett a vidéki magyar újságírás első számú hírlapírója. Íróasztala tehát elsősorban hírlapírói íróasztal. S ha valamiről árulkodik, akkor éjszakáiról, sajtóafférokrol, szerelmi kalandokról. De Ady élénken érdeklődött a világ dolgai iránt is. A híres nagy ivások mellett sokat olvasott, és nem csak a szépirodalom körében volt tájékozott. „...ami Nagyváradon történik – írta 1911-ben a *Pesti Naplóban* –, kicsiben,

eleve és jelképesen egész Magyarország sorsa.” (*A regény romlása*)

A megérkezéséről Dutka Ákos így tudósított: „Ady jött, sápadtan sugárzó két babonás szemével. Megjelenése is szenzáció volt a Sas utcai szerkesztőségben [még a *Szabadságnál*]. Itt akkor halk, finom költői tónus uralkodott. Bíró Lajos volt a szerkesztő. Nagy Endre a munkatárs...”

Az íróasztalok nem szeretik a magányt. Keresik az emberek társaságát, és azért születnek, hogy szolgálják őket. De Ady íróasztalának most már hosszú ideje múzeum az otthona, és szoborrá merevedve emlékeztet egykori gazdájára. Csoda persze, hogy egyáltalán megmaradt. Hogy mi történt vele azt követően, hogy a költő elhagyta a szerkesztőséget? Ki tudja? Valószínűleg tovább szolgált 1934-ig, ameddig a *Nagyváradai Napló* létezett. Most viszont mesél. Persze csak ha szépen kéri. Többek között arról, hogy a *Nagyváradai Naplónál* egy nyeszlett, görcs emberke, ugyanakkor szívós és megszállott figura, Fehér Dezső volt a lapszerkesztő. Vért izzadt azért, hogy a nyomdászamlát és a honoráriumokat ki tudja fizetni. A feleségével együtt furcsa módon láncolták magukhoz Adyt. A rendszertelen bohéméletet élő költőt mindennap az asztaluknál ebédeltettek, amivel elérték, hogy legalább napjában egyszer rendszeresen étkezett, fizetésének egy részét természetben kapta, és biztosra vehették, hogy ebéd után ott marad a szerkesztőségben, amíg az aktuális munkáját el nem végzi. Így születtek a cikkek. Aligha hihető, hogy az ő íróasztalán olyan rend uralkodott, mint egy nyárspolgárén, aki házikabátban ül le fogalmazni, de egy fénykép árulkodik arról, hogy a *Nagyváradai Napló* szerkesztősége szépen berendezett szobákból állt, a falat sok kép díszítette, és a munkatársak is adtak a megjelenésükre.

Különben a gondolat független az íróasztalok rendjétől vagy rendtelenségétől. Rövidke villanás két hosszú éjszaka között, ám ez a villanás mindent jelent. Akkor is, ha Fedák Sári színpadi játékaról vagy Bródy Sándor darabjáról, *A dadáról* mond ítéletet Ady. „Többször megírja – jegyzi meg Földessy Gyula irodalomtörténész –, hogy a nagy nációk megkockáztathatnak oktalanságokat, de ha a rokontalan kis magyarság enged meg magának idő-ellenes vétségeket, vesztébe zuhan.” S aztán 1903 nyarának végén megjelent a költő életében az asszony, és Ady megírta (az íróasztalon?) az első Léda-verset, *A könnyek asszonyát*, amely – Benedek István szavaival – már majdnem Ady-vers. A *Nagyváradai Napló* a szeptember 13-i számában közölte.

*Bús arcát érzem szívemen
A könnyek asszonyának,
Rózsás, remegő ujjai
Most a szívembe vájnak. [...]*

S az asszonnyal megnyílik az út Pest, Párizs, a nagyvilág felé.

A későbbi nagyváradai napok emlékét Juhász Gyula örökölte meg, többek között *A Holnap* antológia 1908–1009-es születésének körülményeit. Juhász egyébként Ady halála után – 1919 és 1929 között – minden évben megemlékezett költőtársáról a születési és a halálozási évfordulón. Intim történetei írói remeklések. Ilyen például, amikor Ady és Juhász a „bodegába” érkezik, és a vak Gyula – valódi nevén Boros Gyula –, a váradi cigánymuzsikus hirtelen abbahagyja a nótát, majd nyugtalanul az ajtó felé fordul: „Ady úr itt van! – szólalt meg remegő, síri han-

gon. – Ady úr itt van! Az új költészet messiása van itt.”

A *Nagyváradai Napló* tizennegyedik évfordulója előtt néhány nappal, 1912 szeptemberében Ady levelet írt egykori főszerkesztőjének, Fehér Dezsőnek. „Nagyvárad s a Nagyváradai Napló volt életemnek s energiámnak tetője – olvashatjuk –, a fel.[elő] szerkesztés ideje, amikor az ember könnyen kaphatta és viselte a fogházülés napjait is. [Az *Egy kis séta* című cikkért háromnapot elzárást kapott.] [...] Emlékezhetsz, hogy a Nagyváradai Napló bőrét mindig a magam bőrének éreztem, s a te belátásoddal csinálhattam a legharcosabb, legegyszerűbb lapot sokáig a vidéken...”

Váradon mesélik, hogy Ady halála után még sokáig egykori íróasztalához ültették le a kezdő újságírókat. Valószínű, hogy kezdetben megremegett a toll a kezükben.

• KŐ ANDRÁS

Születésnapra rendezett könyvbemutató

A Petőfi Irodalmi Múzeum új főigazgatójaként az elsők között köszönthette január 10-én Pröhle Gergely – „evangélikus hitsorsosként is” – azt a nyugalmazott színházi rendezőt, akinek legújabb könyvét aligha véletlenül kívánta épp ebben a rangos fővárosi intézményben bemutatni a kiadója. Mint ahogyan az sem véletlen, hogy a könyvbemutatót épp a szerző születésnapjára időzítették a szervezők: Udvaros Béla 92. születésnapjára.

Pröhle Gergely köszönt

Udvaros Béla köszöni...

FOTÓK: KISS TAMÁS

A könyvbemutató „asztaltársai”: Udvaros Dorottya, Udvaros Béla, a kötetet ismertető Márkus Béla irodalomtörténész és a felelős kiadó, Sebestyén Ilona

Az 1990-ben alapított Evangélium Színház művészeti vezetőjeként hűséggel és meggyőző szakmai színvonalon végzett szolgálatának „gyümölcseit” olvasóink közül is bizonyosan többen élvezték. Udvaros Béla színházi múltja azonban régebb keletű: rendezőként Kecskeméten, majd – egészen nyugállományba vonulásáig – Békéscsabán dolgozott.

Nyugállományba vonulásáig? De hisz ekkor kezdődött szakmai életének az a szakasza, amelyre ma okkal a legbüszkébb. Ugyan az Evangélium Színház vezetését nyolcvannégy éves fővel már nem vállalta tovább, nyugalmába továbbra sem vonult: 2011-ben írói minőségben jelentkezett *Shakespeare-breviárium* című kötetével. Két évvel később már a Nap Kiadó gondozta *Molière tragikum*a című könyvét, és a kiadó vezetőjének, Sebestyén Ilonának az ösztönzésére újabb két év múltán – *Egy kis nemzeti színház* címmel – megszületett az Evangélium Színház történetének összefoglalása. A 92. születésnapra pedig az önéletrajzi kötet: *Főrendezőm az Élet – Egy 20. századi rendező képes krónikája*.

Udvaros Béla életútja immár tehát nyitott és – tegyük hozzá – szerfelett olvasmányos könyv. Megtisztelő, hogy közel-múltbeli adalékkal épp az *Evangélikus Élet* szolgálhat, hiszen lapunk hasábjain közöttük adventi meghívóját *Mécs László Vigíliája és Ady Karácsonya* címmel összeállított irodalmi előadásaira... A zuglói, kőbányai, fasori és Deák téri alkalmak nemcsak előadói, hanem szerkesztői kvalitásairól is híven tanúskodtak. S bár a születésnapi „premieren” Udvaros Béla helyett két színművész – Kossuth-díjas leánya, Dorottya, illetve Pelsőczy László – tolmácsolt néhányat legkedvesebb költeményei közül, a könyvbemutató zárásaként felszólaló ünnepelt kristálytisza gondolatmenettel, frappáns mondatokban összegezte alkotói hitvallását, s köszönte meg a személye iránti érdeklődést. Pedig már nem is volt érdeklődő: mindenki elvarázsolódott.

• TPK

Pröhle Gergely a PIM új főigazgatója

Az emberi erőforrások miniszterétől, Balog Zoltántól vette át öt éves vezetői megbízását január 12-én a Petőfi Irodalmi Múzeum új főigazgatója, Pröhle Gergely. A Magyarországi Evangélikus Egyház országos felügyelője beköszönő beszédében hangsúlyozta, hogy a Károlyi-palota műemlék épületében székelő fővárosi intézmény életében nem lesz radikális változás, sokkal inkább a kiszámítható tervezésen lesz a hangsúly.

Egyfajta szakmai „látványműhelynek” nevezte a miniszter a Petőfi Irodalmi Múzeumot (PIM), amelynek rendkívül szerteágazó feladatai vannak, hiszen nem egyszerűen klasszikus értelemben vett múzeum, hanem számos kulturális eseménynek is otthont ad. E. Csorba Csilla leköszönő főigazgató vezetése alatt az intézményt a nyitottság és a kreativitás jellemezte, amelyet a jövőben is érdemes megőrizni.

Balog Zoltán ezután – egyebek mellett – kitért a hagyaték gondozás fontosságára, és emlékeztetett arra, hogy a PIM portfóliója újabb intézménnyel bővült, s immár az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) megújítása, működésének dinamizálása is a feladatai közé tartozik. Személyes gesztusként a miniszter E. Csorba Csillának egy csokor virágot, Pröhle Gergelynek pedig egy tucatnyi üres papírt nyújtott át – a tervek megvalósításához...

Kinevezési okiratának átvétele után új főigazgató először köszönétét fejezte ki elődjének, majd hangsúlyozta, hogy vezetői programja nem a radikális változtatáson, hanem a hosszú távú, kiszámítható tervezésen alapul majd. Ezután a PIM 2017-es feladatairól szólt, amelyeket nagyrészt még elődje készített elő. A magyar kultúra napjához kapcsolódva nyílik meg az Erdély és 1956 kapcsolatát bemutató kiállítás, az esztendő további programjai pedig elsősorban az irodalmi évfordulókhoz kötődnek, például a részben szintén E. Csorba Csilla által szervezett Arany János-émlékévhez.

Pröhle Gergely utalt arra, hogy a PIM-hez több intézmény is tartozik, így a tabáni Mesemúzeum, az óbudai Kassák Múzeum, a Magyar Nyelv Múzeuma Széphalmon, valamint a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum – ezekkel a jövőben szorosabb együttműködést tart kívánatosnak. Véleménye szerint az OSZMI-val való összevonásnak mindkét intézmény nyertese lesz. „Petőfi sem tudta sokáig eldönteni, színész vagy költő szeretne-e inkább lenni, így ma is szoros az irodalom és a színművészet összefonódása” – tette hozzá mosolyogva az új főigazgató, aki végezetül köszönetet mondott a megelőlegezett bizalomért.

A leköszönő főigazgató, E. Csorba Csilla – egyebek mellett – a kollegiális háttérre hívta fel a figyelmet, és hangsúlyozta az ifjúság felé fordulás fontosságát.

• HORVÁTH-BOLLA ZSUZSANNA

Pröhle Gergely átveszi kinevezését Balog Zoltán miniszterétől

Kövessen bennünket az interneten is:
evangelikus.hu

Naponta aktuális tartalommal, lelki táplálékkal, friss hírekkel, érdekes interjúkkal, véleményekkel, videókkal és képekkel várja Önt a Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos honlapja.

Egy kattintásra vagyunk Öntől!

Felvételi az Evangélikus Hittudományi Egyetem 2017/18-as tanévére

Az egyetem felvételt hirdet a 2017/18-as tanévre az alábbi szakokra: teológus-lelkész osztatlan mesterképzés (nappali tagozat) • hittanár-nevelőtanár-közismereti tanár szak osztatlan mesterképzések (nappali tagozat, az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolával közös képzések) • katekéta-lelképásztori munkatárs alapképzés (esti tagozat) • kántor alapképzés (esti tagozat) • teológia osztott mesterképzés (levelező tagozat) • hittanár-nevelőtanár osztott mesterképzés (esti tagozat) • teológia részismereti képzés (esti tagozat).

Jelentkezési határidő: 2017. február 15. A képzésekről és a jelentkezésről további információk honlapunk (teol.lutheran.hu) „Felvételizőknek” menüpontja alatt olvashatók. Az érdeklődők figyelmébe ajánljuk a www.kozossegben.hu oldalunkat is. A jelentkezéssel kapcsolatban felmerülő kérdésekre a tanulmányi.teol@lutheran.hu e-mailcímen válaszolunk.

„Szolga csak egy van, az Isten” címmel tart előadást január 22-én 19 órakor Fabiny Tamás evangélikus püspök és Gryllus Dániel az Evangélikus Országos Múzeum előadótermében. Január 22-e a magyar kultúra napja és egyben Weöres Sándor halálának évfordulója. 2013. június 22-én, Weöres Sándor születésének századik évfordulóján a csöngői evangélikus templomban Fabiny Tamás prédikált, és az ige-hirdetés közben Gryllus Dániel Weöres Sándor-verseket énekelt. Ez volt a kiinduló alkalom, a már sokfelé előadott est megszületése.

A Keresztény Értelmiségi Fórum következő alkalmán, a budahegyvidéki evangélikus templomban (Budapest XII. ker., Kék Golyó u. 17.) január 23-án 18.30-kor *Az ökumené reformációja – személyes beszámoló a lundi találkozóról* címmel dr. Fabiny Tamás püspök előadása hangzik el.

Az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány a Ludwig Múzeummal együttműködve szeretettel várja az érdeklődőket következő disputájára a múzeumba (Budapest IX. ker., Komor Marcell u. 1.). Időpontja: január 26.

(csütörtök), 18 óra. Disputapartnerek: Keserü Katalin Széchenyi-díjas művészettörténész, az ELTE Művészettörténeti Tanszékének professor emeritusa és Kodácsy-Simon Eszter teológus, az Evangélikus Hittudományi Egyetem tanszékvezetője. Moderátor: Galambos Ádám evangélikus teológus. A beszélgetés témája Susan Swartz *Személyes utak* című kiállítása, amely a Ludwig Múzeumban látható.

A leprások világnapjának központi ünnepségét január 29-én, vasárnap 16 órakor az Újpesti Baptista Gyülekezet templomában (Budapest IV., Kassai u. 26.) tartja a Lepramisszió. (A 3-as metró újpesti végállomásától a Munkásotthon utcán befordulva pár lépésre, a Kassai u. – Munkásotthon u. sarkán áll a templom.) A műsorban képes összeállításban mutatják be a magyar támogatók által több éve működtetett dél-kínai lepramissziós projektet. Mindenkit szeretettel várnak.

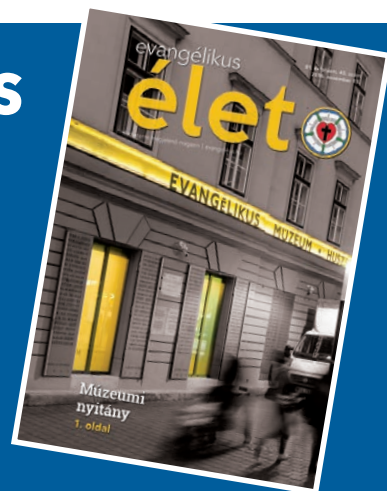
APRÓHIRDETÉS

Harangok azonnal megvehető (332 kg H, 167 kg Cisz, 75 kg Fis). Érdeklődni lehet a 30/728-8161-es telefonszámon.

Evangélikus Élet-előfizetés jelentős kedvezménnyel

Ha megrendeli lapunkat, és hoz magával még egy előfizetőt, akkor mindkettejük előfizetése ajándék hónapokkal hosszabbodik. Negyedéves előfizetéshez egy, fél éveshez két, egész éveshez pedig négy további hónap az ajándék.

Az Evangélikus Életet megrendelheti e-mailben a kiado@lutheran.hu címen és telefonon is: 06-1/317-5478 vagy 06-20/824-5518. Előfizetési díjaink: negyedévre 3900 Ft; fél évre 7800 Ft; egy évre 15 600 Ft.

Kövessen bennünket a Facebookon is: facebook.com/evangelikus
Magyarországi Evangélikus Egyház – Életköznelben vagyunk

Tejszínes, tárkonyos csirkeraguleves

Elkészítés

A vöröshagymát megpároljuk az olajon, félidőben hozzátesszük a reszelt fokhagymát. Hozzákeverjük a felkockázott csirkemellet. Néha megkevergetve fehéredésig pirítjuk. Egy kevés vizet öntünk bele. Tegyük hozzá a zöldborsót, az aprított sárga- és fehérrépat, gombát. Sózzuk, borsozzuk. Amikor a zöldségek majdnem megpuhultak, és a lé nagy része elfőtt, öntsük fel a húslével. Ha minden megfőtt, hozzákeverjük a tárkonyt és a tejszínes habarást. Az egészet átforraljuk. Tálaláskor citromlevet csepegtethetünk a levesbe.

• M. T. ZS.

Hozzávalók

40 dkg csirkemell
1 marék gomba
1,5 liter húslé
1 fej vöröshagyma
1-2 gerezd reszelt fokhagyma
1 db sárgarépa
1 db petreselyem
1 marék zöldborsó
kb. 2 evőkanál tárkonylevél
fél citrom leve
1-2 kanál liszt
1-1,5 dl tejszín
só ízlés szerint
őrölt bors
étolaj

Orangután

Hatalmas majom, a hímek hetvenöt–száz, a nőstények harmincöt–negyvenöt kilogramm súlyúak, de állatkertben a kevés mozgás és a bőséges táplálás miatt gyakran jóval súlyosabbak. A New York-i állatkertben

élt Andy nevű hím példány másfél másztát nyomott, amikor mérlegre ültették.

Az orangután az egyetlen fán élő emberszabású majom, a talajra csak ritkán jön, egész életét a lombkoronában tölti. Ott is éjszakázik, ágakból készíti fészket magának. Testét durva szá-

lú, hosszú szőrzet borítja, amely a vállán és a karján akár negyvenöt centiméter hosszú is lehet. Arckifejezése szomorúnak tűnik, pedig különösen a fiatalok vidám természetűek, nagyon szeretnek játszani. Legutóbb a nyíregyházi állatkertben láttam jókedvűen birkozó fiatal orangutánokat.

Az orangutánok hazája Szumátra és Borneó szigete, ahol az esőerdőkben élnek, a hegyekben kétezer méteres magasságig. Számuk azonban a féktelen erdőirtás és az emberi kapzsiság miatt nagyon megfogyott. Sajnos ma is gyakran előfordul, hogy orvadászok lelövik az anyát, és a kölyköt hobbiállatként adják el. Természetvédelmi szervezetek igyekeznek ezeket az árván maradt állatokat megmenteni. Elkobozzák őket, és az e célra létesített állomásokon nevelik, majd szabadon bocsátják, visszavadítják őket. Egy 1974-ben készült felmérés szerint Szumátra szigetén már csak körülbelül ötezer orangután élt szabadon, és ennek körülbelül a fele Borneón. Számuk azóta sajnos még jobban megcsappant.

Az orangutánbébi a születése után anyja szőrébe kapaszkodik, de az a biztonság kedvéért egyik karjával átölelve tartja a kicsit, nehogy lepottyanjon a magasból. A nőstény három évig szoptatja, de már az első év végén előemésztett gyümölcsöt és leveleket juttat előrenyújtott ajka segítségével a kicsi szájába. A fiatalok egyéves korukban kezdenek szabadon mozogni az ágakon, de eleinte mindig szorosan anyjuk mellett maradnak. Míg a csimpánzok a növényi táplálék mellett húst esznek, kisebb majmokra vadásznak, az orangutánok csak gyümölcsökkel, levelekkel és rügyekkel élnek. Hosszú karjukkal lendítik magukat fáról fára, míg táplálékot keresnek.

● SCHMIDT EGON

Kérdések

1. Mennyi ideig vehet egy orangután?
2. Hány kölyke születik?
3. Mikor válik ivaréretté?
4. Meddig él a szabadban?

RAJZ: BUDAIT IBOR

A budapesti állatkertben is megnézheted az orangutánokat. Ha sikerül jó fényképfelvételt készítened róluk, küldd el a képet szerkesztőségünkbe. Címünk: Evangélikus Élet szerkesztősége, 1091 Budapest, Üllői út 25.; e-mail: evelet@lutheran.hu.

Töprengő

Mi az, hogy ökumenikus? Az ökumené szó, amelyből az ökumenikus származik, azt jelenti: az egész lakott föld. Összetartozást, egymás elfogadását is rejti ez a szó. Mit jelent nekünk most?

Amikor Jézus követői elkezdték megosztani másokkal a jó hírt, az evangéliumot, nagyon sokféle ember csatlakozott hozzájuk. Volt közöttük zsidó származású és más népek közül való. Volt jómódú és szegény sorsú, művelt és tudatlanabb is. Férfi és nő, szabad és rabszolga. Sok különbség volt közöttük, de egy közösséggé tette őket az a tény, hogy Jézus az életét adta értük, így eltörölte a bűneiket, Isten kedves gyermekeivé fogadta őket. Voltak közöttük viták, de azt írták róluk a korabeli beszámolókból, hogy leginkább mégis a szeretet jellemezte a keresztényeket.

Ma, amikor olyan sokféle felekezet van, ránk vár ugyanez a feladat és lehetőség. A legfontosabb ma is az, hogy a szeretet élő legyen közöttünk. Hogy testvérekként tekintünk egymásra. Mert ez Istennek kedves. Hogyan tudjuk ezt a gyakorlatban megvalósítani? Járjatok nyitott szemmel és szívvel, vegyétek észre, hol tudnátok áldássá lenni a többiek számára. Imádságban kérjétek Istent, hogy mutasson nektek utat ehhez.

► Téged milyen kérdés foglalkoztat? Ha megírod, a Töprengő szívesen keresi veled együtt a választ.

Fogom a kezed

Mennyei Atyánk! Minden imádságban azt mondjuk, mi Atyánk. Sokan együtt kérünk, és neked ez kedves. Te úgy nézel mindnyájunkra, mint kedves gyermekeidre. Segíts, hogy mi is így nézzünk egymásra. Ámen.

► Olvasd el a szókigyót! Minden második betűre lépj, és középről fordulj vissza. Eredetileg Pál apostol írta az efezusi gyülekezetnek ezt a biztató mondatot. A helyes megfejtést szerkesztőségünk címére beküldők között jutalmat sorsolunk ki. Neved mellett az életkorodat is tüntesd fel!

► Készíts sugárzó szívet a képek alapján!

Új nap – új kegyelem

Vasárnap (január 22.) *Ahogy az anya vigasztalja fiát, úgy vigasztallak én titeket.* Ézs 66,13 (2Thessz 2,16–17; Mt 8,5–13; Róm 1,[14–15]16–17; Zsolt 3) A megriadt gyermek csak édesanya karjai között találja meg a nyugalmat, a vigaszt, az oltalmat. Innen újra elindulhat felfedezni a néha ijesztőnek, ridegnek tűnő világot. Gyakran ijesztőnek és ridegnek találjuk mi is ezt a világot, és mi is menekülnénk valamerre. Ijesztő lehet ugyanakkor az a világ is, amelyet magunkban fedezünk fel, és megijedünk bűneink miatt. Ám minden terhünket, félelmünket, bűneinket odavihetjük Urunk jelenlétébe, aki igazi vigasztalást ad nekünk.

Hétfő (január 23.) *Áron vétettetek meg: ne legyetek emberek rabszolgái!* 1Kor 7,23 (2Móz 34,21; ApCsel 16,9–15; Lk 6,36–42) Istenhez tartozunk teremtettségünkkel. Semmi kétség afelől, hogy kinek a szolgálatára lettünk rendelve. Ám mi mégis sokszor idegen szolgásgára adjuk fejünket, amikor nem akarunk tudomást szerezni arról, hogy kihez is tartozunk valójában. Szabadságot remélünk, és közben a szabadító Isten jelenléte nélkül ismét rabságba kerülünk. Isten kiment minket a szolgásgából, hogy szabadon, szívünkéből őt kövessük. Emlékezzünk mindig arra a nagy árra, amelyet Megváltónk fizetett értünk áldozata által, a mi szabadságunkért.

Kedd (január 24.) *Az emberek pedig elcsodálkoztak, és ezt mondták: Ki ez, hogy a szelek is, a tenger is engedelmeskednek neki?* Mt 8,27 (Zsolt 135,6; Róm 15,7–13; Lk 6,43–49) Jézus szava teremtő erejű, változásokat előidéző. Ő parancsolt betegségeknek, ördögöknek és viharoknak. Minden területen megmutatkozott égi hatalma. Csak egy szavába telt, és a távolban fekvő beteg meggyógyult. Micsoda hatalom! Világot, életet változtató erő! Jézus szava ellenállhatatlan erőnek bizonyult a tanítványok elhívása idején is. Jézus szava, Isten ígéje ma is csodálatos változásokat tud előidézni életünkben: megújulást, bűnökből szabadulást.

Szerda (január 25.) *Boldog az a nemzet, amelynek Istene az Úr, az a nép, amelyet örökségül választott.* Zsolt 33,12 (Kol 1,12; Ruth 1,1–8[9–15]16–19a[19b–21]; Lk 7,1–10) Valami hallatlan nagy ajándéknak szükséges látnunk azt, hogy van Istenünk, van Urunk. „Én, az Úr vagyok a te Istened...” (2Móz 20,2a) Nem céltalan az életünk. Pál így tanúskodott Istenről Athénban: „...mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk.” (ApCsel 17,28) Isten az első, aki lép, és magáénak nyilvánít, szeretetével magához ölel minket. Isten lépése és jelenléte életünkben indítsa minket hálaadásra. Legyünk

boldog nemzet. „Ott boldogság van, boldog nép, / E nagy Király hol trónra lép, / És boldog hajlék, boldog szív, / Mely öelötte már kinyílt!” (EÉ 137,3)

Csütörtök (január 26.) *Nyomorúságomban az Úrhoz kiáltottam, és ő meghallgatott engem.* Jón 2,3 (Jn 6,37; ApCsel 13,42–52; Lk 7,11–17) Jónásnak van ideje elgondolkodni engedetlenségén a hal gyomrában. Az Isten terve és színe elől menekülő próféta haladékat kap, hogy átgondolja cselekedeteit. Ő, aki a hajón nem tudott imádkozni, most kétségbeesetten könyörög. Bűnvalással együtt szabadulást él meg. Börtönben van még a hal gyomrában, ám szabadnak érzi magát, hiszen Isten szeretetét és jóságát tapasztalja meg. A nyomorúság különböző szintjeit élhetjük meg mi is, amely fakadhat a test fájdalmából, a lélek vívódásából, bűneink terhéből. Nincs enyhülés, csak egy módon: ha az Úrhoz kiáltunk. Ő megajándékoz a meghallgatás bizonyosságával és a szabadulás örömeivel.

Péntek (január 27.) *Ekkor így szólt hozzá Jézus: Tedd vissza kardodat a helyére, mert akik kardot fognak, kard által vesznek el.* Mt 26,52 (2Sám 2,26; Kol 1,24–29; Lk 7,18–23) Afrikai keresztyénekről halljuk, hogy a múlt évben azért váltak áldozataivá igen nagy számban az ott folyó harcoknak, mert a törzsi háborúk közepette nem hajlandók fegyvert fogni, mások életét kioltani. Távol áll tőlük a békétlenség, a gyűlölet és a harag. A szeretet fegyverével igyekeznek lefegyverezni másokat. Jézus szava mellett útmutatást nyújt Zakariásnál Isten üzenete is: „Nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem az én lelkeimmel!” (Zak 4,6) Nekünk sem lehet más fegyverünk, mint az a szeretet és megbocsátás, amelyet Jézustól tanultunk.

Szombat (január 28.) *De Isten, gazdag lévén irgalomban, az ő nagy szeretetéért, amellyel minket szeretett, minket is, akik halottak voltunk a vétkek miatt, életre keltett Krisztussal együtt.* Ef 2,4–5 (Zsolt 51,4; Jel 15,1–4; Lk 7,24–35) Isten szeretetének nincs határa. Nem korlátozza szeretetét bűneink nagysága, eltávolodásunk mértéke. „Szeret az Úr, azért nincs még végünk...” (JSir 3,22) Nincs igazi magyarázat Isten szeretetére. Arra, hogy nem hagy magunkra elesettségünkben, bűneinkben, hanem magához ölel minket. Isten elkötelezte magát mellettünk. Ezért semmi sem választhat el minket az ő szeretetétől. Isten szeretetének gazdagságából fakad, hogy Jézus Krisztusért új életre kelt minket.

● BABKA LÁSZLÓ

Evangélikus Élet – A Magyarországi Evangélikus Egyház lapja – megjelenik kéthetente

E-mail: evelet@lutheran.hu • EvÉlet online: www.evangelikusélet.hu • Hirdetésfelvétel: hirdetes@evelet.hu • Előfizetés: kiado@lutheran.hu
 • Szerkesztőség: 1091 Budapest, Üllői út 25. fszt. 2. Tel.: 06-20/824-5519. Szerkesztőségi titkár (hirdetési ügyek referense): BALLA MÁRIA (maria.ball@lutheran.hu). Főszerkesztő: T. PINTÉR KÁROLY (karoly.pinter@lutheran.hu). Olvasószerkesztő: DOBSONYI SÁNDOR (sandor.dobsonyi@lutheran.hu). Korrektor: MÁTÉ TÓTH ZSUZSANNA (matetot@gmail.com). Tervezőszerkesztő: SZABÓ DÁVID KÁROLY (david.szabo@lutheran.hu). Rovatvezetők: KENDEH K. PÉTER – Oratio oecumenica (peter.kendeh@lutheran.hu), SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA – A vasárnap ígéje (mariann.matrai@lutheran.hu), LACKNER NÉ PUSKÁS SÁRA – Gyermekeknek (keszivegyul@gmail.com), TAMÁSY TAMÁS – Új nap – új kegyelem (tamytam@online.hu), DR. ECSEDI ZSUZSA – Cantate (ezsu@lutheran.hu), KOVÁCS ELEONÓRA – Thesaurus (eleonora.kovacs@lutheran.hu). Kiadja a Luther Kiadó (kiado@lutheran.hu), 1085 Budapest, Üllői út 24. Tel.: 06-1/317-5478, 06-20/824-5518. Felelős kiadó: KENDEH K. PÉTER (peter.kendeh@lutheran.hu). Nyomdai előállítás: Konsilo Kft. (1022 Budapest, Tapolcsányi u. 6.). Felelős vezető: NAGY ZOLTÁN. Árusítja a kiadó. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Terjesztési ügyekben reklamáció a Magyar Posta Zrt. Hírlapüzletág telefonszámán: 06-1/767-8262 és a Luther Kiadónál • INDEX 25 211, ISSN 0133-1302. Előfizethető közvetlenül a kiadónál vagy postautalványon. Az előfizetési díj belföldön (illetve Románia és Szlovákia területén) negyedévre 3900 Ft, fél évre 7800 Ft, egy évre 15 600 Ft, más európai országba egy évre 52 500 Ft (167 euró), egyéb külföldi országba egy évre 61 400 Ft (195 euró). Csak a minden hónap 15-ig beérkező lemondásokat tudjuk az azt követő hónap elsejével regisztrálni, ellenkező esetben még egy hónapig jár az újság. Beküldött kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Címlapfotó: KOZEPSULI.HU.

Ára: 500 Ft

12

LUTHER

LUTHER
KIADÓDVD
VIDEO

1. MIBŐL LESZ A CSEREBOGÁR?

Gyermekkor és első találkozás a Bibliával

2. SZÓPÁRBAJOK

A fiatal magiszter fogadalma

3. ISTEN TENYERÉN?

A szerzetes és teológus

4. ÚTON AZ ÚR FELÉ

Németország és Róma

5. „MINDEN ELADÓ”

Meghasonlás és a wittenbergi pontok

2017 januárjában
DVD-n

A tízrészes, Luther életét feldolgozó animációs sorozat 1–5. részét tartalmazó DVD megrendelhető a kiadótól:

kiado@lutheran.hu

Megvásárolható a kiadó könyvesboltjában:

1081 Budapest,
Kiss József u. 2/a
és webáruházában:
bolt.lutheran.hu

Rendező, művészeti vezető:

Richly Zsolt

Forgatókönyvíró:

Lackfi János

Magyar, színes animációs film | Játékidő: 5x13 perc | Képarány: 16:9

Luther, amint gyermekként diót csen a kamrából. Luther, az eminens diák. Luther, az éjszákán át gyötrődő szerzetes. Luther, a lángoló szavú igehirdető. Luther, a tisztos családfő, aki nemcsak népes családját, de a wittenbergi diákságot is maga köré vonzza...

A kalandos életút állomásait végigjárva szembesülhetünk a korabeli drámai eseményekkel, elgondolkodhatunk a máig ható tanulságokon, a sorozat humorának és friss grafikai stílusának köszönhetően pedig tartalmas szórakozásra is számíthat a néző. Családi moziként, iskolai tanórásra és gyülekezeteinknek egyaránt szeretettel ajánlom ezt a nagyszerű sorozatot, amelyben minden korosztály megtalálhatja a maga nézőpontját. (Fabiny Tamás püspök)

Olvass újságot határok nélkül!

Azonnal elérhető online lappiac

DIGITALSTAND

digitalstand.hu